

שני פנים לסיפור

מדריך למורה

הרקע

התכנית שלפניכם היא תכנית חינוכית המלווה את הצפייה בסרט **שני פנים לסיפור**. בסרט, שנעשה בהפקה ישראלית-פלסטינית משותפת, הבמאי תור בן מיור עוקב אחר מפגש שנערך בין 27 משתתפים משני עברי המתרס - ערבים-פלסטינים ויהודים-ישראלים. הם נפגשים במסגרת פרויקט "נקודת מבט" של פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני, ומרתם: להכיר, כל צד, את הנרטיב של הצד האחר.¹

התכנית כוללת ערפה חינוכית והשתלמות מורים.

הרציונאל

אחת הבעיות של תכניות העוסקות ביחסים בין קבוצות הנתונות בקונפליקט בלתי נשלט ביניהן, היא ה"דיסוננס של המציאות"; זהו דיסוננס בין ההשקפות האידאולוגיות של החינוך לשלום לעומת הסביבה החברתית-פוליטית המקיפה את המשתתפים. לעתים קרובות תכניות אלה סובלות גם מפשטנות - קוגניטיבית, רגשית והתנהגותית.

הסרט מתמודד עם האתגר באמצעות הגישה הנרטיבית. גישה זאת מבוססת על הסיפור האישי שכל משתתף מספר - סיפור משפחתו, חוויותיו הקשורות לקונפליקט, דעותיו, פחדיו, ועוד אלמנטים אישיים שהם פרי חשיפה גלויה וכנה.

יש בכוחם של הסיפורים האישיים ליצור תחושות הדדיות חיוביות ואמפתיה. ההקשבה ההדדית והאמפתיה ההדדית הנוצרות בתגובה לסיפורים האישיים, סוללות את הדרך להקשבה אמפתית לנרטיב הקולקטיבי של הצד השני.² בדרך זאת ניתן לראות שלצד האחר יש היסטוריה ואמונות, זהות ורצונות שהם לגיטימיים, אף כי אין כל הכרח להסכים עמם.

שימו לב - חשוב לזכור וגם להזכיר לתלמידים: אם אני מבין מישהו, זה לא אומר שאני צריך להסכים אתו.

המטרה היא להקשיב לצד האחר, להכיר בכך שלקולקטיב שמנגד יש נרטיב משלו, ולתת לגיטימציה לנרטיב שלו. **האמצעי** להשיג את המטרה הוא הסיפורים האישיים, המעוררים אמפתיה והזדהות.

כדי להתמודד עם הדיסוננס של המציאות במצב של סכסוך בלתי נשלט, תשים הערכה החינוכית דגש על הגישה הנרטיבית ועל שלושת המישורים: הקוגניטיבי, הרגשי וההתנהגותי.

¹ קישור לצפייה בסרט: <https://youtu.be/3mmdUdGyILU>

² על פי ג' סלומון, דיאלוג של שלום בעיתות של קונפליקט.

הרציונאל של התכנית נגזר משלוש מטרות מרכזיות:

1. היכרות עם הגישה הנרטיבית.

הגישה הנרטיבית באה לידי ביטוי בסרט עצמו, והיא תקבל ביטוי גם במערכי השיעור השונים, שבהם היא תשולב ככלי וכאפשרות להבנת האחר. כמו כן, במהלך הצפייה חלק מהתלמידים ינתחו את הסרט מנקודת המבט הנרטיבית.

2. הכנת המורים והתנסותם במודל ובערכה החינוכית, לפני הכנסתם לכיתות.

המטרה הזאת נגזרת מהתכנית "להתמודד עם ההיסטוריה ועם עצמנו" (Facing History and Ourselves - FHO), שיושמה במדינות כמו דרום אפריקה, רואנדה וצפון אירלנד, שסבלו מהיסטוריה של סכסוך מתמשך ואלימות בין חברות.³

ההכנה והליווי ייושמו בהשתלמות המורים המלווה את השימוש בערכה החינוכית.

3. עיסוק בהיבטים שונים של הסכסוך - ההיבט הקוגניטיבי, ההיבט הרגשי וההיבט ההתנהגותי.⁴

ההיבט הקוגניטיבי: יש צורך בחינוך המתבסס על עובדות, מציג את המורכבות הקוגניטיבית ומפתח חשיבה מורכבת על קונפליקטים ועל דרכים אפשריות לשלום ולפיוס.

ההיבט הרגשי: יש צורך בהתייחסות ישירה לרגשות כמו **שנאה, כעס ופחד** הכרוכים בסכסוך. אפשר להפחית את עוצמתם של הרגשות האלה באמצעות **אמפתיה**, כניסה לנעליים של האחר ורכישת מיומנויות של ויסות רגשי.

ההיבט ההתנהגותי: במהלך התכנית, ובמיוחד אחרי התכנית, **אין למשתתפים מה לעשות עם העמדות והמושגים החדשים שנלמדו**. לכן תכניות חינוך לשלום צריכות להציע ערכה של פעילות בין-קבוצתית שתתרגם מושגים ורגשות חדשים שנלמדו לפעולה בשטח, ותיצור דפוס התנהגות חיוביים ויציבים לאורך זמן.

היבטים אלה יבואו לידי ביטוי במערכי השיעור; חלק מהשיעורים יעסקו בהיבט הקוגניטיבי באמצעות למידה על סכסוך בלתי נשלט בכלל ועל הסכסוך הישראלי-פלסטיני בפרט. חלק מהשיעורים יעסקו בדיון ברגשות כמו כעס, פחד ושנאה, ושני שיעורים יוקדשו להיבט ההתנהגותי – אזרחות פעילה ומעורבות חברתית.

מערכי השיעור העוסקים בשלושת ההיבטים ובגישה הנרטיבית יוצגו גם במסגרת ההשתלמות.

מטרות הערכה החינוכית "שני פנים לסיפור":

- לסייע למורים באמצעות הכנה והתנסות בערכה לפני הכניסה לכיתות.
- לספק למורים חומרים וכלים לצפייה בסרט "שני פנים לסיפור", באמצעות מערכי שיעור וסרטונים המציגים את הגישה הנרטיבית ואת ההיבטים הקוגניטיביים, הרגשיים וההתנהגותיים הקשורים לסכסוך.
- ללוות את המורים באמצעות עצות ו"טיפים" לעבודה בכיתות.

³ על פי:

Murphy, K., Sleeper, M., & Strom, M. S. (2011). Facing history and ourselves in post-conflict societies, *International Schools Journal*, Vol (2), 65-72.

⁴ ההיבטים השונים של הסכסוך לקוחים מתוך:

Rosen, Y., & Perkins, D. (2013). Shallow Roots Require Constant Watering: The Challenge of Sustained Impact in Educational Programs. *International Journal of Higher Education*, 2(4), 91–100. doi:10.5430/ijhe.v2n4p91

בערכה ארבע יחידות. **לתשומת לבכם:** מומלץ לעבור עם התלמידים על כל השיעורים כהכנה לצפייה בסרט. ואולם בהתחשב במגבלות הזמן יש אפשרויות שונות ללמד רק חלק מהתכנים כהכנה, למשל: כדי ללמד על הסכסוך - אפשר להסתפק בסרטון המקוצר של שאול אריאלי או בסרטון הארוך יותר, ולחלופין אפשר להשתמש במערך השיעור כולו הכולל צפייה בסרטון; וכדי ללמד על רגשות - אפשר להשתמש בשיעור הדן ברגשות בסכסוך בהיבט הקוגניטיבי, ולחלופין אפשר להשתמש במערכי השיעור הדנים בנושא בהיבט הרגשי.

אפשר להתמקד בפחד, ואפשר להרחיב גם לשנאה ולכעס באמצעות הסרטונים של הפסיכולוג החברתי ד"ר ערן הלפרין, באתר "תמיד אזרחות" של מטח:

[חסמים רגשיים ביישוב סכסוכים](#)

[שנאה](#)

[ייאוש](#)

[פחד](#)

[מהו רגש? ואיך צריך לנתב אותו למען קידום חיים משותפים?](#)

ניתן ללמד רק את אחד השיעורים - מאפיינים של סכסוך בלתי נשלט או אמונות חברתיות בסכסוך בלתי נשלט. עם זאת, חשוב מאוד לא לוותר על ההכנה וללמד **לפחות** שלושה שיעורים העוסקים בהיבט הקוגניטיבי ובהיבט הרגשי, ולערוך היכרות עם הגישה הנרטיבית לפני הצפייה בסרט.

בעקבות הצפייה בסרט מומלץ להעביר שיעורים מתוך יחידה 3 - הרחבה והעמקה: היכרות עם הדמויות המאפשרות להתעמק בסיפורן של הדמויות ובגישה הנרטיבית, ושיעורים מתוך יחידה 4, העוסקת באזרחות פעילה. גם כאן אפשר לבחור ולהעביר רק חלק מהפעילויות, בהתאם לזמן העומד לרשותכם.

פירוט יחידות הלימוד והשיעורים:

יחידה 1: מה אנחנו יודעים - ההיבט הקוגניטיבי:

- למודים על הסכסוך הישראלי-פלסטיני (3 שיעורים)
- מאפייניו של הסכסוך הבלתי נשלט (שיעור 1)
- אמונות חברתיות בסכסוך בלתי נשלט (2 שיעורים)
- לומדים על רגשות בסכסוך בלתי נשלט (שיעור 1)

יחידה 2: רגשות והשפעתם על הסכסוך - ההיבט הרגשי:

- רגשות שליליים – מה המחיר? (שיעור 1)
- מעבר לפחד – מכירים את האחר (שיעור 1)
- צפייה עם התלמידים בסרט "שני פנים לסיפור" באמצעות דף הצפייה וההנחיות המופיעות בו.
- * אפשר לצפות בסרט אף בשלב מוקדם יותר, בהתאם להיכרות שלכם עם התלמידים.

יחידה 3: הרחבה והעמקה – היכרות עם הדמויות

- סיפוריהם של רמי ובסאם (שיעור 1)
- הגישה הנרטיבית – היכרות עם נקודות המבט השונות (שיעור 1)

יחידה 4: מה אפשר לעשות - ההיבט ההתנהגותי:

- גם אנחנו יכולים לשנות (2 שיעורים)

לתשומת לבכם: תוכלו לשנות את הסדר המוצג לעיל ולהתחיל ביחידה 2 (ההיבט הרגשי) ואחר כך לעבור ליחידה 1 (ההיבט הקוגניטיבי) - בהתאם להיכרות שלכם עם התלמידים בכיתה.

טיפים והצעות לעבודה בכיתה

הרקע

סכסוכים בלתי נשלטים כמו הסכסוך היהודי-ערבי בכלל והישראלי-פלסטיני בפרט הם סכסוכים מרכזיים וטוטאליים בחיי החברה. לסכסוכים אלה יש השפעה רבה על החברה והם מציבים לפנייה אתגרים רבים. הצגת הנושא בכיתה, וצפייה בסרט, יכולים להציף רגשות כמו כעס, שנאה ופחד והתנגדות לעיסוק בנושא.

שימו לב: כדי לצפות בסרט, חשוב שהתלמידים יכירו את הגישה הנרטיבית המשולבת במערכי שיעור כמו "אמונות חברתיות בסכסוך בלתי נשלט" ו"סיפורם של באסם ורמי". נוסף על כך, הכנה בהיבט הקוגניטיבי ובהיבט הרגשי באמצעות מערכי השיעור שבערכה החינוכית יכולה לצמצם התנגדויות ולסייע לתלמידים להבין את הסרט ולהתמודד עם הרגשות שהוא מציף.

המלצה נוספת: חשוב לבחון את התגובות שלנו להתנגדויות של תלמידים ולהתבטאויות קשות שלהם. מצורף קישור לסרטון – [איך מתמודדים עם גזענות בכיתה](#). הסרטון מציג כמה דרכי התמודדות של מורה עם גילויי גזענות מצד תלמידים בכיתה, ומאפשר חשיבה רפלקטיבית (התבוננות עמוקה) על דרכי התמודדות מתאימות.

חשוב להדגיש כי המנחים של פורום המשפחות השכולות צברו ניסיון רב בהנחיית התלמידים בכיתות לפני ואחרי הצפייה בסרט. לכן ריכזנו מגוון תגובות אפשריות של תלמידים, ולצדן הצעות לתגובה ולהתמודדות.

חשוב: אין תשובה או תגובה אחת נכונה. מומלץ לבחון את האפשרויות המוצעות ולבחור בתגובה המתאימה לכם, או להציע תגובה משלכם בהתבסס על ההיכרות וההתנסות עם תלמידים. בכל מקרה, מומלץ לקרוא ולהכין את עצמכם לתגובות הצפויות ולאפשרויות הפעולה.

כלית מומלץ לא להפוך את תגובות התלמידים לזיכרון בשאלה מי צודק יותר אלא להתייחס אליהן כאל התבטאויות שיכולות לייצג את נקודת המבט שלנו, הישראליים. כדאי להציג את נקודת המבט הפלסטינית באותו עניין, ולציין כי **איננו צריכים להסכים עם הצד השני** אבל אנחנו חייבים להבין איך הם רואים את המציאות, ממש כפי שהם חייבים להבין את נקודת המבט שלנו.

כדאי להדגיש: המשתתפים בסרט מספרים לנו את סיפורם המשפחתי, חוויות שלהם הקשורות לקונפליקט, הדעות, הפחדים ועוד. כל המשתתפים מנסים להיות גלויים וכנים.

שאלו את התלמידים:

- איך, לדעתכם, יכולה הגישה הנרטיבית של סיפורים אישיים לקדם מפגש בין קבוצות?
- הסבירו:** יש בכוחם של סיפורים אישיים ליצור תחושות הדדיות חיוביות ואמפתיה.

חשוב:

- לשמור על המקום של המורה כחלק מן העם הישראלי הציוני.** חשוב ביותר שהמורה או המורה לא ייתפסו בעיני התלמידים כ"בוגדים" או כ"תלושים". המורים שייתפסו כך יקבלו במקרה הטוב סימפתיה, אבל בוודאי לא הקשבה.
- להשתדל להציג את תמונת המראָה של ההסתכלות שלנו על הפלסטינים ושלחם עלינו. לצורך זה אפשר להיעזר במערכי השיעור המקדימים.
- לבקש מהתלמידים תשובות לשאלות שחבריהם העלו, ולהיעזר בפתרונות שלהם.

שאלות אפשריות של התלמידים, ותגובות אפשריות:

1) "אנחנו רוצים שלום, אבל רוב הערבים לא רוצים שלום. הם רק רוצים עוד חלקים מארץ ישראל."

הזכירו לתלמידים:

בשיח בין שני צדדים המצויים בעימות אפשר לזהות כמה שלבים עיקריים של התפתחות:

1. שיח אתנוצנטרי, ללא התייחסות לאחר
2. האשמה והתנצחות
3. תחילת ההקשבה לאחר
4. השלב המתקדם: הרגע הדיאלוגי.

שאלו את התלמידים:

- באיזה מהשלבים הייתם ממקמים את האמירה "אנחנו רוצים שלום, אבל רוב הערבים לא רוצים שלום. הם רק רוצים עוד חלקים מארץ ישראל."
- איך לדעתכם ניתן לקדם אמירה כזאת לרגע הדיאלוגי?

בין המאפיינים של הסכסוך הבלתי נשלט:

- **הסכסוך נתפס כבלתי ניתן לפתרון:** שני הצדדים אינם מעוניינים לפתור את הסכסוך, או חושבים שאי אפשר לפתור אותו - בגלל ההיסטוריה הארוכה שלו, אי ההצלחה לפתור אותו לאורך זמן, והסתגלות לחיים במצב של סכסוך.
- **הסכסוך הוא בעל צביון של "סכום אפס"** - ההפסד שלך הוא הניצחון שלי, ההפסד שלי הוא הניצחון שלך.

אמונות חברתיות בסכסוך הבלתי נשלט:

- **אמונות חברתיות בנוגע לשלום** - השלום האידאלי הוא השאיפה של החברה, והחברה תופסת את עצמה כרודפת שלום. עם זאת, התיאור של השלום הוא אידאלי ומופשט ולא ברור או מציאותי.
- **אמונות חברתיות המתייחסות לדימוי עצמי חיובי של החברה** - החברה נתפסת בעיני עצמה כחברה חיובית המתאפיינת באומץ, בגבורה, בכוח סבל וגם בהומניות, במוסריות, בהגינות, באמינות ובקדמה. זאת בניגוד ליריב, שמתואר בצורה שלילית.

הצעות של מנחים מפורום המשפחות השכולות לתגובה על משפט 1:

מנחה 1: זה בדיוק מה שהתלמידים הפלסטינים אומרים - "אנחנו רוצים שלום, אבל היהודים רוצים עוד ועוד חלקים מפלסטין." כולם רוצים שלום וכולם אוהבים את הארץ, ואולי - כדי לממש את השלום בשביל מי שרוצה בו באמת, היא צריכה להישאר שלמה בלב שלנו אבל בפועל יחיו עליה בשלום שתי מדינות.

מנחה 2: אלה אמונות שרבים בעם שלנו מחזיקים בהן, בעיקר מתוך פחד שרוצים להשמידנו - אבל הן לא בהכרח בדוקות. יש בהחלט מנהיגים פלסטינים (כמו נשיא הרשות הפלסטינית, אבו מאזן) שמוכנים להסתפק בגבולות מלחמת ששת הימים למדינה הפלסטינית שהם שואפים להקים, והם זוכים לתמיכה רחבה בעם שלהם.

מנחה 3: אפשר לבקש מן התלמידים להביא דוגמאות לאי הסכמות או לזיכרון מול ההורים או מול חברים שיצרו תחושה שהצד השני הוא נגדנו ורוצה לפגוע בנו. איך מבררים אי הסכמות כאלה? איך בודקים מהי באמת כוונת "הצד השני"? איך מוצאים הסכמות? בשלב

הבא אפשר להשליך לסכסוך הישראלי-פלסטיני. לשאול מה מקור המידע של הדובר לגבי הפלסטינים. אפשר להתייחס כאן לאמינות החלקית של התקשורת.

מנחה 4: היד המושטת לשלום צריכה להיות מלווה בנכונות לשלם את מחירו, והנכונות הזאת לא קיימת בינתיים בשני הצדדים. אבל הייאוש מן השלום, מחירו רב יותר! הניסיון מלמד שסכסוכים ארוכים ונוראים יותר נפתרו במו"מ, וגם הסכסוך שלנו ייפתר ברגע שהמחיר של "אין שלום" יעלה על מחיר השלום... בסופו של דבר הפלסטינים לא הרגו 6 מיליון יהודים והישראלים לא רצחו 6 מיליון פלסטינים ואילו הגרמנים כן רצחו מיליוני יהודים, ואף על פי כן יש היום שגריר ישראלי בברלין ושגריר גרמני בתל אביב...

מנחה 5: כל אחד מאתנו גדל על תפיסות העולם, הנרטיב והאתוס שלתוכם הוא נולד. במצב של סכסוך כל אחד מהצדדים גדל על תפיסת עולם שתומכת במעשיו ושוללת את מעשיו של האויב. זה אנושי וזה טבעי, אבל אם אנחנו מבינים שהמשך הסכסוך רק פוגע בכולנו וגורם לעוד ועוד אובדן וכאב, ורוצים להוביל לשינוי, אנחנו צריכים לעשות מאמץ לראות בצד האחר בני אדם שמצד אחד רוצים שקט ושלום ומצד שני רוצים להגיע לביטחון ולעצמאות.

(2) "אנחנו עשינו הרבה ניסיונות להשיג שלום, והם היו אלה שתמיד לא הסכימו."

גם כאן, התייחסו למאפיינים בסכסוך בלתי נשלט ולאמונות החברתיות שהוזכרו בסעיף הקודם. אפשר להזכיר גם כאן את שלבי השיח בין צדדים המצויים במחלוקת, ואת יתרונותיה של הגישה הנרטיבית.

הצעות של מנחים מפורום המשפחות השכולות לתגובה על משפט 2:

מנחה 1: כבר כמה פעמים המנהיגים משני הצדדים כמעט הגיעו להסכם, וברגע האחרון תמיד קרה משהו. אסור לנו לוותר על החלום הזה רק מפני שלא הצלחנו בעבר. התנאים באזור משתנים כל הזמן, ותמיד יש הזדמנויות חדשות. מה שנכשל בעבר יכול להצליח בעתיד עם המנהיגות והנחישות המתאימים.

מנחה 4: גם כאן המציאות אינה שחור-לבן. היה נוח יותר להסתכל על הסכסוך במונחים של שחור-לבן. גם במריבות ביניכם אתם יודעים שאין שחור ולבן. שני הצדדים לעתים פעלו ודחפו למען השלום ולעתים נסוגו בגלל שיקולים פוליטיים ואסטרטגיים. לדוגמה, ב-1947 הפלסטינים לא קיבלו את תכנית החלוקה. לא נראָה להם אז שהם צריכים לוותר על חלקים ממה שהם קוראים "פלסטין השלמה". אבל אני לא יודעת אם אתם מכירים את היוזמה הסעודית שעומדת לפתחנו כבר 12 שנים והתקבלה על ידי הליגה הערבית: יוזמה הקוראת להסכם שלום של 2 מדינות על פי קווי '67 עם חילופי שטחים, ובתמורה לכך הסכם שלום לא רק עם הפלסטינים אלא עם כל מדינות הליגה הערבית. עד היום ממשלת ישראל לא ענתה להצעה. מה שחשוב הוא העתיד שאנחנו יכולים להשפיע עליו. אנחנו רואים בתפקידנו כאזרחים ללחוץ על המנהיגים להוביל למו"מ נחוש ונחרץ להשגת המטרה.

(3) "אצל היהודים ערך החיים הוא ערך עליון, ואילו אצל הפלסטינים מקדשים את המוות. לכן המלחמה נמשכת, כי הפלסטינים מוכנים למות כדי לפגוע בנו, ואפילו האימהות הפלסטיניות שולחות את הבנים שלהן להיות שהידים."

הזכירו לתלמידים: בסכסוך בלתי נשלט, האמונות החברתיות קשורות לדימוי עצמי חיובי של כל חברה לגבי עצמה - החברה נתפסת כחברה חיובית שמתאפיינת באומץ, בגבורה, בכוח סבל וגם בהומניות, במוסריות, בהגינות, באמינות ובקדמה. זאת בניגוד ליריב, המתואר בצורה שלילית.

גם כאן אפשר להזכיר את שלבי השיח בין הצדדים המצויים במחלוקת, ואת יתרונותיה של הגישה הנרטיבית.

הצעות של מנחים מפורום המשפחות השכולות לתגובה על משפט 3:

מנחה 1: בשני הצדדים כואבים כל הרוג במלחמה. לאם הפלסטינית כואב כמו לאם היהודייה, ושתייהן מנסות למצוא נחמה בסיפור גבורתו של הבן שנהרג. במפגשים שאנחנו עורכים בין האימהות, כולן בוכות אותו הדבר.

מנחה 2: אימהות מכל אחד מהעמים אוהבות את הבנים שלהן ואינן רוצות במותם. אל מול התקשורת הן יגידו לפעמים דברים שיכולים להתפרש אחרת - אבל הלב שלהן שבור וכואב ממש כמו לבן של האימהות הישראליות.

4 "אנחנו מבינים שהחיים של הפלסטינים והמצב שהם נתונים בו אינם טובים, אבל אין לנו ברירה. למשל, המחסומים: זה באמת נושא קשה אבל המחסומים נוצרו בגללם - המחסומים מגנים עלינו מפני מחבלים, ואנחנו חייבים להגן על העם שלנו."

גם כאן אפשר להזכיר את השלבים של השיח בין צדדים המצויים במחלוקת ואת היתרונות של הגישה הנרטיבית. אפשר לציין שבאמירה הזאת יש התחלה של הקשבה: "אנחנו מבינים שהחיים של הפלסטינים, והמצב שהם נתונים בו, אינם טובים."

הזכירו לתלמידים אמונות חברתיות הרווחות בזמן סכסוך בלתי נשלט:

- אמונות חברתיות המצדיקות את מטרות הסכסוך - מטרות הסכסוך מוצדקות. יש להן סיבות מוצדקות והן חשובות לחברה.
- אמונות חברתיות המתייחסות לביטחון – אלה אמונות העוסקות בחשיבות של הביטחון ליחיד ולחברה. הביטחון נחוץ לקיומה של החברה, והחברה כולה צריכה להתגייס למען הביטחון.
- אמונות חברתיות הקשורות לתחושה של קורבנות – החברה תופסת את עצמה כקורבן הסובל מסכסוך שמאיים על קיומה.

הצעות של מנחים מפורום המשפחות השכולות לתגובה על משפט 4:

מנחה 1: מה שבאמת מונע את הפיגועים זו ההבנה של הרשות הפלסטינית שהפיגועים מחבלים באינטרס הפלסטיני, ומנגנוני הביטחון שלהם עובדים בתיאום עם מערכת הביטחון שלנו כדי למנוע התארגנויות עוינות. האינטרס שלהם לשמור על השקט הוא חזק ואפקטיבי יותר מכל חומה וגדר. זה מה שמבטיח לנו שאם יהיה שלום שמכבד את האינטרסים של כולם - לא יהיה חשש מפיגועים.

מנחה 2: זה נכון וחשוב להגן על העם שלנו. זה לגיטימי שנרצה לשמור על ביטחוננו. השאלה היא אם יש דרך לשנות את המצב כך שלא נהיה בסכנה. איך אפשר להביא לידי כך שגם לפלסטינים יהיו תנאי חיים כמו שלנו, ואז לא תהיה להם סיבה לרצות לפגוע בנו.

מנחה 3: כדאי לבקש מהכיתה להעלות הצעות לצעדים שישמרו על הביטחון שלנו ויקשו פחות על הפלסטינים. וחשוב להתייחס למחירים שמדינת ישראל משלמת ולרווחים שהיא מפיקה מהצבת המחסומים וגדר הביטחון. איזו תגובה מצופה מקבוצת אוכלוסייה (למשל, מהתלמידים עצמם) אם מקשים עליה מאוד ומונעים ממנה להתנהל באופן נוח ועצמאי?

מנחה 4: הסיבה העיקרית לכך שאין פיגועים בכמות ובעוצמה שהיו באינתיפאדה השנייה היא לא המחסומים אלא שיתוף הפעולה המתקיים בין מנגנוני הביטחון הפלסטיניים ואלה הישראליים, והמשכו הוא אינטרס ישראלי מובהק.

מנחה 5: איננו עוסקים בדיון צבאי אסטרטגי מהי הדרך הכי אפקטיבית לביטחון אזרחי ישראל ואזרחי הגדה המערבית, ואולם מה שברור הוא שהמחסומים יוצרים עוד ועוד שנאה.

תארו לעצמכם שאתם הייתם צריכים לעבור מחסום ביציאה מהשכונה שלכם. הייתם שונאים את זה ועושים כל מאמץ שתיפסק ההטרדה הזאת. מה שחשוב הוא לשנות את המצב כך שחייילים לא יצטרכו לעמוד במחסומים ופולסטינים לא יצטרכו לעמוד שעות במחסומים ולסבול מפגיעה בזכויות הבסיסיות שלהם, כגון זכות התנועה.

5) "יצאנו מעזה וחמאס שולט שם. אם נצא מהגדה, גם שם ישלוט החמאס. אם הפלסטינים הם בעד שלום, למה הם לא מתקוממים נגד חמאס?"

גם כאן מומלץ להיעזר במאפיינים ובאמונות הרווחים בעת סכסוך בלתי נשלט, שהוזכרו בסעיף הראשון. ואפשר להזכיר גם כאן את שלבי השיח בין צדדים המצויים במחלוקת, ואת יתרונות הגישה הנרטיבית.

הצעות של מנחים מפורום המשפחות השכולות לתגובה על משפט 5:

מנחה 1: אסור לחזור על הטעויות שעשינו ביציאה מעזה. יצאנו מובסים וללא הסכם, ובכך חיזקנו את החמאס. נצא מהגדה רק כשנהיה בטוחים שיש שלטון פלסטיני מתון ויציב ולאחר הסכם שלום שמגובה בערבויות ובסידורי ביטחון. הפלסטינים בעזה מתקשים להתקומם נגד החמס כי זהו שלטון נוקשה וחמוש ורוב האוכלוסייה חלשה ולא מאורגנת.

מנחה 2: זוהי ראייה שאינה מביאה בחשבון את השפעתם של כוחות ומהלכים רחבים יותר. הפלסטינים בעיקר מיואשים. היו תקוות, אך הן נכזבו פעם אחר פעם. ממחקרים שנעשו מסתבר שרוב הפלסטינים - ממש כמו רוב הישראלים - מעדיפים פתרון מדיני בדרכי משא ומתן.

מנחה 3: להזכיר את התשובה שרבים מהמנחים הפלסטינים נותנים בנושא זה: "בשני הצדדים יש קיצוניים שמנסים לטרפד כל הסכם. החמאס הוא הבעיה שלנו, כפי שהקיצוניים שלכם הם הבעיה שלכם." רוב העם הפלסטיני הצביע בעד אבו-מאזן שהוא בעד הפתרון המדיני ומתנגד לפתרונות אלימים. חלק ניכר בתפקיד שהפורום לקח על עצמו הוא בדיוק זה: בשני הצדדים להשפיע על הרוב שמעוניין בפתרונות מוסכמים ולא אלימים, להביע את דעתו ולהשפיע על סביבתו ועל המנהיגים שלו ללכת בכיוון הזה.

6) "אצל הפלסטינים מחנכים את הילדים לשנוא. אנחנו רואים בטלוויזיה ילדים מתאמנים איך להרוג אותנו... אצלנו עושים פעילויות חינוכיות כמו זאת. האם עושים פעילות חינוכית כזאת גם בצד הפלסטיני?"

גם כאן אפשר להזכיר את השלבים של השיח בין צדדים המצויים במחלוקת, ואת יתרונותיה של הגישה הנרטיבית.

הזכירו לתלמידים: בסכסוך בלתי נשלט, בשני הצדדים קיימות אמונות חברתיות המשקפות דימוי עצמי חיובי של החברה. החברה נתפסת בעיני עצמה כחברה חיובית שמתאפיינת באומץ, בגבורה, בכוח סבל וגם בהומניות, במוסריות, בהגינות, באמינות ובקדמה. זאת בניגוד ליריב, שמתואר בצורה שלילית.

הצעות של מנחים מפורום המשפחות השכולות לתגובה על משפט 6:

מנחה 1: אין תכנית "חינוכית" לשנאה, אבל בגלל המלחמות והפגיעות שהתרחשו לאורך שנים רבות, ואשר שעדיין נמשכים, השנאה קיימת בשני הצדדים. לעקירת השנאה נחוץ הרבה זמן, וזה תהליך ריפוי שצריך לעבור בשני הצדדים – תהליך הכולל תכניות כמו זו, מפגשים דו צדדיים והרבה סבלנות.

מנחה 2: יש הרבה מאוד משפחות פלסטיניות שמלמדות את ילדיהן ערכים של אהבת אדם, כבוד לזולת ורצון להתקדם, להשכיל ולהתפתח. עם זאת, הם עם השואף לחירותו - וגם זה ערך חשוב שהם מנחילים לילדיהם, ממש כמו אצלנו. (זוכרים את מילות ההמנון הלאומי שלנו?) אנחנו יכולים לקוות שלא מחנכים אותם לשנוא, אבל המציאות מפגישה אותם עם תסכול רב שגורם לחלקם, בגילאים מסוימים ומתוך ייאוש, לבחור בדרך של התנגדות אלימה.

תגובות הנוגעות לסרט:

(7) "הישראלים בסרט מפגינים כלפי הפלסטינים אמפתיה גדולה יותר מזו שהפלסטינים מפגינים כלפי הישראלים. הפלסטינים מציגים את עצמם כמסכנים - כקורבנות. לא רק הם קורבנות, גם אנחנו קורבנות."

הזכירו לתלמידים אמונות חברתיות הרווחות בזמן סכסוך בלתי נשלט:

- **אמונות חברתיות המתייחסות לדימוי עצמי חיובי של החברה – החברה נתפסת בעיני עצמה כחברה חיובית שמתאפיינת באומץ, בגבורה, בכוח סבל וגם בהומניות, במוסריות, בהגינות, באמינות ובקדמה.** זאת בניגוד ליריב, המתואר בצורה שלילית.
- **אמונות חברתיות הקשורות לתחושה של קורבנות – החברה תופסת את עצמה כקורבן הסובל מסכסוך שמאיים על קיומה.**

הצעות של מנחים מפורום המשפחות השכולות לתגובה על משפט 7:

מנחה 1: אל תשכחו לרגע שהסכסוך עדיין קיים. כל צופה מסתכל בסרט מנקודת הראות של החברה שהוא משתייך אליה, וזה טבעי לגמרי. אנחנו ישראלים, ואנחנו איננו צופים אובייקטיביים כי אנחנו צד בסכסוך. בכל ריב, כל צד רואה את עצמו כקורבן ואת האחר כאשם בכך.

מנחה 2: הסרט מציג את הכאב ואת המחיר ששני הצדדים משלמים. עם זאת - במצב העכשווי הישראלים בהחלט מצטיירים כצד החזק, והפלסטינים מצטיירים כצד החלש. בידינו הכוח, הנשק, השטחים. אלה הם הנתונים וחיי היום-יום שלהם מוגבלים מאוד בגלל זה. מעמדת חוזק קל יותר לחוש ולהראות אמפתיה לצד החלש.

מנחה 3: ה"תחרות" מי קורבן גדול יותר רק מגבירה את הפחד וחוסר ההידברות בין הצדדים. המטרה צריכה להיות: יותר היכרות, יותר הבנה מדוע הצד האחר בוחר בדרכי ההתנהגות וההתמודדות שלו. ההבנה אינה הסכמה, אבל היא מאפשרת להתחשב בפחדים וברגישויות של הצד השני.

מנחה 5: זה נכון. הישראלים באמת הביעו יותר אמפתיה, וזה גם מפני שהמצב בין שני הצדדים - שני העמים - אינו סימטרי. אנחנו חיים במדינה חופשית ודמוקרטית, ואילו הפלסטינים חיים תחת שלטון שהוא "בין לבין". אין להם מדינה. אין להם חופש, אין להם עצמאות. חיייהם נשלטים על ידי הרשות הפלסטינית, שמעליה עומד שלטון צבאי. זהו מצב קשה ולא סימטרי, ולכן הגיוני שלצד שלנו יהיה יותר כוחות לגלות אמפתיה.

(8) "איך הפלסטינים יכולים להשוות בין השואה לבין מה שקורה אצלם? אין שום דמיון."

הזכירו לתלמידים: בסכסוך בלתי נשלט האמונות החברתיות קשורות לתחושה של קורבנות - בשני הצדדים החברה תופסת את עצמה כקורבן הסובל מסכסוך שמאיים על קיומה. **אפשר להזכיר גם כאן את הגישה הנרטיבית.**

הצעות של מנחים מפורום המשפחות השכולות לתגובה על משפט 8:

מנחה 1: הפלסטינים חושבים שעם שעבר את השואה יכול להיות אמפתי יותר לסבלו ולמצוקתו של האחר, שעדיין אין לו מדינה והוא פליט שבשום מקום לא רוצים אותו.

מנחה 2: נכון, אין כל מקום להשוואה. הפלסטינים שלמדו על השואה יודעים זאת. המילה "נכבה" שהפלסטינים משתמשים בה, משמעה: אסון (אסון הגירוש מכפריהם ב-1948), ולא שואה. לצערנו, פלסטינים רבים אינם יודעים ואינם מתעניינים במה שקרה בשואה, כפי שרובנו איננו יודעים או מתעניינים בנכבה הפלסטינית. בלי להשוות, חשוב ביותר שכל עם ילמד על הטראומות של הצד השני ויכיר אותו.

(9) "הפלסטינים סתם התקיפו את אוהד על כך שבא עם אקדח. אין בררה - מי שגר בגדה חייב להגן על עצמו וללכת עם אקדח. זה לא בגלל שהוא אוהב להרוג אלא כי הוא חייב להגן על עצמו."

גם כאן מומלץ להזכיר לתלמידים אמונות חברתיות הנותנות ביטוי לדימוי עצמי חיובי של החברה, ואמונות חברתיות הקשורות לתחושה של קורבנות.

הצעות של מנחים מפורום המשפחות השכולות לתגובה על משפט 9:

מנחה 1: אוהד לא הרג אף אחד וודאי אין הוא רוצה לירות באיש. לפלסטינים בשטחים אין זכות להגן על עצמם בנשק והם רואים בנשיאת נשק - גם להגנה עצמית - פריווילגיה של השולט ואחד מסמלי הכיבוש.

מנחה 2: ההזדהות שלנו עם הצד של אוהד מקשה עלינו להתבונן על התמונה באופן אובייקטיבי. תחשבו לרגע שאינכם מזוהים עם הצדדים. איך אתם מרגישים כשאתם בא להתארח אצלכם והוא מחזיק נשק באופן גלוי ומאיים? האם הוא נראה כאחד שמסכן אתכם או כמי שמתגונן כי הוא חושש לנפשו?

מנחה 3: עבורם האקדח של אוהד יוצר תחושת איום וחוסר ביטחון. השאלה האמתית אינה אם אוהד צריך או לא צריך להגיע עם האקדח, אלא מהי הבעיה היסודית שבגללה שני הצדדים חשים חוסר ביטחון וחוסר אמון זה, ובעיקר: כיצד ניתן לשנות את המציאות שגורמת לבעיה הזאת ולרבות אחרות.

מנחה 5: אוהד הגיע עם אקדח לסדנה של דיאלוג עם הצד השני. זה היה קשה מאוד לפלסטינים. מה היה קורה אילו אחד הפלסטינים היה מגיע למפגשים עם סכין כדי להגן על עצמו? האם היינו ממשיכים בסדנה? לא בטוח. האקדח הכניס לשיח כללי משחק קשים מאוד.

לומדים על הסכסוך הישראלי-פלסטיני

שיעור 1

הרעיון

בשיעור הזה התלמידים יתמחו בשיטת הג'יקסו בשלבים השונים של הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

המטרות

- להכין את התלמידים לצפייה בסרט "שני פנים לסיפור".
- לספק לתלמידים מידע, כך שיוכלו לצפות בסרט ולדון בו באופן מושכל.

הרקע

תכניות של חינוך לשלום נוטות לשים דגש על למידה קוגניטיבית שטחית, ללא התייחסות למציאות הרב-ממדית והמורכבת של הסכסוך. התוכן של החינוך לשלום מסתכם לעתים קרובות באינדוקטרינציה או בשימוש במושגים כמו "סובלנות". מזעור המאפיינים של הסכסוך משאיר את הלומדים ללא דרכים להבנת מורכבותו. נוסף על כך, תכניות רבות מתמקדות במערכות יחסים אישיות ובמערכות יחסים עם חברי הקבוצה אחרת, ללא טיפול עמוק באחר כחלק מקבוצה, ומבלי להתייחס לעתיד של היחסים המכאיבים בין הקבוצות. לכן יש צורך בחינוך המתבסס על עובדות, מציג את המורכבות הקוגניטיבית ומפתח חשיבה מורכבת על קונפליקטים ועל דרכים אפשריות לשלום ופיוס.

צבירת הידע בנושא הסכסוך תיעשה בשיטת הג'יקסו: בשיטה זאת התלמידים לומדים בקבוצות מעורבות; כל קבוצה מקבלת משימה לימודית, וכל אחד מחברי הקבוצה הוא מומחה לחלק מהמידע שהקבוצה זקוקה לו כדי להצליח. בשלב הראשון כל קבוצה מקבלת משימה ומחלקת לחברי הקבוצה תפקידים על פי המומחיות שלהם. בשלב השני התלמידים מתקבצים לקבוצות על פי תחום המומחיות שלהם, ובשלב השלישי חוזרים לקבוצה המקורית ותורמים את הידע שצברו.

הכנה לשיעור צפו בסרטון למורים שבו שאל אריאלי מציג את שלבי הסכסוך הישראלי-פלסטיני:

https://video.kotar.co.il/videocontent/Civic/2015/Mishpahot/Sihshuh_ShaulArieli_Morim.mp4

שלב א: דיון מקדים (10 דקות)

שאלו את התלמידים:

- מה אתם יודעים על הסכסוך הישראלי-פלסטיני?
- האם לדעתכם בני הנוער בישראל יודעים מספיק על הסכסוך?
- למה חוסר בידע על הסכסוך עלול לגרום?

שלב ב: עבודה בקבוצות (30 דקות)

חלקו את התלמידים ל-6 קבוצות בנות 5 תלמידים ותלמידות כל אחת. כל שתי קבוצות יקבלו קטע מידע המציג שלב אחד בסכסוך.⁵

הציגו לתלמידים את המטרה: עליכם להתמחות בנושא שקיבלתם. בשלב הבא ניצור קבוצות חדשות שיהיו מורכבות מנציגים של כל הקבוצות. בקבוצה החדשה תתבקשו להסביר וללמד את הנושא שהתמחיתם בו.

⁵ קטעי המידע לקוחים מתוך [שאל אריאלי](#), גבול בינינו וביניכם, הסכסוך הישראלי-פלסטיני והדרכים ליישובו, ספרי עליית הגג, ידיעות ספרים, 2013

קבוצה 2+1:

מהכרזת בלפור (1917) ועד מלחמת העצמאות והכרזת מדינת ישראל (1948)

הכרזת בלפור, שניתנה ערב כיבושה של ארץ ישראל על-ידי הבריטים במלחמת העולם הראשונה, העדיפה בבירור את האופציה של "בית לאומי" ליהודים בארץ ישראל, תוך התעלמות בפועל (ובמידה רבה גם במודע) מן האוכלוסייה הערבית הגדולה היושבת בארץ. המדיניות של שלטון המנדט הבריטי אפשרה לגופים הציוניים לבנות ולחזק את היישוב בארץ (בעזרת הגירה מתמשכת של יהודים לארץ), על אף התנגדות הערבים, שהייתה לעתים פסיבית ולעתים אקטיבית ואף אלימה.

למרות שינויים במדיניות הבריטית בהמשך הדרך, ובכלל זה הגבלות גוברות על עליית יהודים ורכישת אדמות, היישוב היהודי הצליח בתקופה זו לבנות את עצמו תוך התחזקות דמוגרפית וכלכלית, ואף להניח את היסודות לכוח צבאי. ערביי ארץ ישראל, לעומת זאת, רק החלו לגבש בשנים אלה זהות לאומית פלסטינית ייחודית בתוך ה"אומה" הערבית הרחבה, ופעילותם התבטאה בעיקר בתגובה שלילית ליוזמות הציוניות. ב-1937 העלתה ועדת פיל הבריטית לראשונה את רעיון חלוקת הארץ בין ערבים ליהודים: ההצעה התקבלה על-ידי הגופים הציוניים אך נדחתה על-ידי הערבים. ב-1947, שנתיים אחרי סיום מלחמת העולם השנייה ושואת יהודי אירופה, קיבל האו"ם את החלטת החלוקה (181), שלפיה יקומו בארץ ישראל מדינה יהודית ומדינה ערבית. ושוב: היהודים קיבלו את ההחלטה, ואילו הערבים – פלסטינים ומדינות ערב כאחד – דחו אותה.

ההכרזה על הקמת מדינת ישראל, ערב יציאת אחרוני הבריטים מן הארץ (מאי 1948), הביאה לפלישת צבאות מדינות ערב לישראל, מהלך שפתח את השלב המכריע במלחמת העצמאות. תוצאות המלחמה: ניצחון ישראלי חד-משמעי, שהביא להרחבת הגבולות של מדינת ישראל הרבה מעבר למה שיועד לה בתכנית החלוקה של האו"ם, ותבוסה ערבית כואבת, שכללה גל עצום של פליטים פלסטיניים שנמלטו או נעקרו מיישוביהם - ה"נפבה" הפלסטינית. להוציא הגדה המערבית של הירדן, ובכללה מזרח ירושלים והעיר העתיקה, שנותרו בידי הירדנים, ורצועת עזה, שנותרה בידי המצרים - כל שטח ארץ ישראל שבין הים התיכון לנהר הירדן נשאר בשליטתה של מדינת ישראל.

- קראו את הקטע ולמדו אותו. חפשו דרך להציג את המידע בפשטות (חלוקה לנקודות, תיאור בדרך סיפורית, סיכום או כל רעיון אחר). בשיעור הבא תהיו המומחים שיציגו בקבוצה אחרת את המידע שרכשתם.

קבוצה 3+4:

ממלחמת העצמאות (1948) ועד מלחמת ששת הימים (1967)

שני העשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל היו עדים לחיזוק גובר ומואץ של ההתיישבות היהודית, פיתוח הכלכלה, הצבא ומערכות השלטון, והתמודדות עם קליטה מסיבית של עולים. בצד הערבי - האוכלוסייה הפלסטינית בישראל והפליטים שהצטופפו במדינות ערב השכנות התקשו במשך תקופה ארוכה להתאושש מהלם ה"נכבה", ואילו מדינות ערב ניסו להתארגן כדי לכבוש חזרה את השטחים שאבדו לערבים, להלכה בשם העניין הפלסטיני. סידרה ארוכה של מעשי "הסתננות" פלסטיניים, בעיקר מכיוון מצרים וירדן, ובעקבותיהם "פעולות תגמול" ישראליות, הגיעה לשיאה במלחמת סיני (1956), שבה כבשה ישראל את כל חצי-האי, אך נסוגה בתוך כמה חודשים בלחץ סובייטי-אמריקני משותף.

המתח בין ישראל לשכנותיה נמשך גם בשנות ה-1960, והגיע לשיא חדש ב-1967, עם הכרזתו של נשיא מצרים נאצר על סגירת תעלת סואץ ומצרי טיראן לשיט ישראלי. עם סילוק כוחות האו"ם מסיני והכנסת צבא מצרי לחצי-האי, פתחה ישראל במלחמת מנע, ותוך שישה ימים הביסה את צבאות מצרים, סוריה וירדן וכבשה שטחים נרחבים שהיו בתחומיהן. בתום המלחמה החזיק צה"ל בכל שטח סיני (ורצועת עזה), הרמה הסורית (רמת הגולן), ירושלים המזרחית והעיר העתיקה וכן כל שטחה של הגדה המערבית, עד נהר הירדן. גל נוסף של מאות אלפי פליטים, חלקם פליטים מ-1948, עזב את הגדה המערבית אל ארצות ערב השכנות.

הניצחון המדהים הביא בישראל לתחושת אופוריה לאומית, העתידה בין השאר לקבל ביטוי דתי-משיחי, בדמות כמיהה אל שטחי "ארץ האבות" (יהודה ושומרון) וניסיונות להתיישב בהם. מן העבר השני, הפלסטינים איבדו בהדרגה את אמונם ביכולתן (ואף ברצונן) של מדינות ערב להילחם למענם, והחלה התארגנות פוליטית פלסטינית עצמאית: הפתח בראשות ערפאת, שנוסד ב-1959, השתלט בשנת 1969 על הארגון לשחרור פלסטין (אש"ף) שהקימו מדינות ערב, והפך להיות הגוף המייצג את העניין הפלסטיני.

- קראו את הקטע ולמדו אותו. חפשו דרך להציג את המידע בפשטות (חלוקה לנקודות, תיאור בדרך סיפורית, סיכום או כל רעיון אחר). בשיעור הבא תהיו המומחים שיציגו בקבוצה אחרת את המידע שרכשתם.

ממלחמת ששת הימים (1967) ועד היום

הפרק השלישי של תולדות הסכסוך מכסה תקופה ארוכה של כ-45 שנה, תקופה עתירת אירועים ותהפוכות. במהלך תקופה זו הצליחה ישראל – לא לפני שחוותה עימות צבאי קשה וכואב עם מצרים וסוריה (מלחמת יום כיפור, 1973) – להגיע להסכם שלום עם מצרים (1979), שכלל את פינוי כל שטח סיני, ויותר מאוחר גם (1994) להסכם שלום עם ירדן. משאים-ומתנים חוזרים ונשנים עם הסורים קירבו אמנם את עמדות שני הצדדים, אבל לא הבשילו לכדי הסכם. עם זאת, גם אם הסורים לא ויתרו מעולם על תביעתם להחזרת כל שטח הגולן, השקט בגבול ישראל-סוריה הפך עם הזמן למעין הסדר אי-לוחמה דה-פקטו.

את תפקיד הגבול הלא-שקט של ישראל תפס, החל בשנות ה-1970, דווקא הגבול הלבנוני, במיוחד לאחר התבססות הארגונים הפלסטיניים בדרום לבנון מ-1970 ואילך. שנים של ירי קטיושות על יישובי הגליל העליון ומעשי חבלה של ארגונים פלסטיניים בתחום ישראל הביאו לבסוף, ב-1982, למלחמת לבנון (הראשונה) – מהלך שסיבך את צה"ל ב"בוץ הלבנוני" לשנים ארוכות.

ועדיין, הבעיה הקשה ביותר לפתרון הסכסוך נשארה הבעיה הפלסטינית על כל מרכיביה, והמשך השליטה הישראלית בשטחי יהודה ושומרון (הגדה המערבית) ורצועת עזה. הסכם אוסלו (1993) בין ישראל לאש"ף, שנולד לאחר תקופה ארוכה של התקוממות עממית פלסטינית (האינתיפאדה הראשונה, מ-1987 ואילך), היה מעין פריצת דרך מנטלית אצל ישראלים ופלסטינים כאחד, אם כי בשני הצדדים הוא עורר גם התנגדויות קשות. הסכם אוסלו פתח סידרה של הסכמים לנסיגות חלקיות של צה"ל משטחי רצועת עזה והגדה המערבית והעברה הדרגתית שלהם לידי הרשות הפלסטינית.

בצד הישראלי, גורם מרכזי בחשיבותו הוא ההתיישבות בשטחים הכבושים (ההתנחלות): לאחר תקופה ראשונה של התיישבות בעלת אופי "ביטחוני" בעת שלטון מפלגת העבודה (בעיקר ממשלת רבין הראשונה), ההתיישבות בשטחים קיבלה דחיפה גדולה עם ה"מהפך" הפוליטי בישראל (1977), שהעלה לשלטון את הליכוד בראשות בגין. הקמת תנועת "גוש אמונים", שנתמכה על-ידי אריאל שרון (בתפקידיו הממשלתיים השונים), האיצה מאוד הקמת התנחלויות המבוססות על מניע דתי-לאומני ("נחלת אבותינו"), דווקא באזורי "גב ההר" המיושבים בצפיפות על-ידי פלסטינים, לצד הרחבה מסיבית של הבנייה במזרח ירושלים ובכמה יישובים עירוניים בקרבת הקו הירוק. הדרך האידיאולוגית הבלתי-מתפשרת שהוביל "גוש אמונים", בתמיכת מפלגות הימין, הכבידה על הניסיונות להשגת הסדר עם אש"ף, שעיקרו החזרת שטחי הגדה המערבית ורצועת עזה לידי הפלסטינים.

ומן הצד הפלסטיני: בניגוד לאש"ף בראשות ערפאת, שעשה דרך מדינית ארוכה עד שהצהיר על נכונותו להכיר בישראל ולפתוח איתה במשא-ומתן על השטחים שנכבשו ב-1967, תנועת החמאס התנגדה (מסיבות דתיות איסלאמיות) לכל ויתור טריטוריאלי ותמכה בהמשך המאבק החמוש נגד ישראל עד שחרור פלסטין כולה – דבר שמשמעו היסולה של ישראל כמדינה ריבונית.

התפרצות האינתיפאדה השנייה ב-2000, עם כישלון שיחות קמפ דייוויד ועליית שרון לשלטון בישראל, יחד עם התגברות הפעילות החבלנית בישראל מכיוון הגדה המערבית, הביאו להחלטתו של שרון להקים את גדר הפרדה (החל מ-2002), שהפלסטינים ראו ורואים בה צעד נוסף במגמה הישראלית להשתלט על קרקעות פלסטיניים. באופן כמעט פרדוקסלי, הרצון "להתנתק" מהפלסטינים הביא את שרון להחליט על פינוי חד-צדדי של כל היישובים היהודיים מרצועת עזה (2005).

מצד שני, ניצחונו של החמאס בבחירות לרשות הפלסטינית ב-2006 ותפיסתו את השלטון ברצועת עזה (2007) גרמו בפועל להתהוות שתי מערכות שלטון פלסטיניות – הגדה המערבית בהנהגת אש"ף (הרשות הפלסטינית ה"רשמית"), ורצועת עזה בשליטת החמאס. לעומת אש"ף (בהנהגת מחמוד עבאס, יורשו של ערפאת), שעשה מאמצים להגיע להסכם קבע עם ישראל, החמאס המשיך לפעול לסירוגין בדרכים צבאיות, בעיקר על-ידי שיגור טילים לעבר היישובים הישראליים סביב רצועת עזה.

וכך, בעוד ישראל בהנהגת אהוד אולמרט ואש"ף בהנהגת עבאס מתקרבים בשיחות אנאפוליס (2007-2008) לגיבוש סופי של הסכם קבע, ההתגברות בפעילות הטרור של החמאס הביאה לפלישה ישראלית קצרה אך הרסנית לעזה ב-2008 ולהפסקת השיחות. חזרתו של בנימין נתניהו, בראש הליכוד, לשלטון בישראל, ב-2009, הכניסה להקפאה עמוקה את כל מהלכי ההידברות בין הצדדים, מצב הנמשך למעשה עד היום.

לומדים על הסכסוך הישראלי-פלסטיני

שיעור 2

הרעיון

התלמידים ימשיכו וילמדו על הסכסוך באמצעות השלב השני של שיטת הג'יקסו - כל "מומחה" ילמד בקבוצה החדשה את הנושא שבו התמחה.

המטרות

- להכין את התלמידים לצפייה בסרט "שני פנים לסיפור".
- לספק לתלמידים מידע שיסייע להם לצפות בסרט ולדון בו באופן מושכל.

שימו לב: מומלץ להעביר את שני השיעורים ברצף, כדי שהתלמידים יזכרו את התכנים שקראו והתמחו בהם, ויוכלו ללמד אותם.

שלב א: דיון במליאה (5 דקות)

הזכירו לתלמידים: בשיעור הקודם למדתם בקבוצות על השלבים השונים של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, וכל אחד ואחת מכם "מומחה" או "מומחית" לשלב שלמדתם. בשיעור הזה תתחלקו לקבוצות חדשות, ובכל קבוצה ישובצו נציגים של כל אחד מהשלבים. כל אחד ואחת מהנציגים ילמדו את חברי הקבוצה החדשה שישובצו אליה את השלב שבו התמחו. חשוב להציג את השלבים על פי סדרם הכרונולוגי.

שלב ב: חלוקה ועבודה בקבוצות לימוד חדשות (40 דקות)

- חלקו את התלמידים לקבוצות חדשות כך שבכל קבוצה יהיו שני נציגים מכל אחת מהקבוצות: שני נציגים מקבוצות 1 ו-2; שני נציגים מקבוצות 3 ו-4; ושני נציגים מקבוצות 5 ו-6.
1. בקשו מהנציגים להסביר וללמד את השלב שהם מומחים בו (10 דקות).
  2. בקשו מכל קבוצה לבחור ולתכנן דרך מעניינת כלשהי להצגת הסכסוך - מצגת, סרטון, הצגה, סיפור וכדומה (30 דקות).

לומדים על הסכסוך הישראלי-פלסטיני

שיעור 3

הרעיון

התלמידים ימשיכו ללמוד על הסכסוך בשיטת הג'יקסו, ויציגו את התוצר שיצרו.

המטרות

- להכין את התלמידים לצפייה בסרט "שני פנים לסיפור".
- לספק לתלמידים מידע שיסייע להם לצפות בסרט ולדון בו באופן מושכל.

שלב א: דיון במליאה (5 דקות)

הזכירו לתלמידים: בשיעור הקודם למדתם על השלבים השונים של הסכסוך הישראלי-פלסטיני בקבוצות מעורבות מפי ה"מומחים", שכל אחד ואחת מהם למד/ה על שלב אחר בקבוצה המקורית. גם אתם הייתם מומחים לאחד השלבים בסכסוך, והכנתם תיאור יצירתי שלו. היום כל קבוצה תציג את התוצר שלה לפני כל הכיתה.

שלב ב: הצגת התוצרים במליאה (30 דקות)

כל קבוצה תציג את התוצר שלה במליאת הכיתה.

שלב ג: צפייה בסרטון (15 דקות)

הציגו לתלמידים את הסרטון של שאול אריאלי, המציג את הסכסוך בגרסה לתלמידים:

https://video.kotar.co.il/videocontent/Civic/2015/Mishpahot/Sihshuh_ShaulArieli_Talmid.mp4

שלב ד: סיכום (10 דקות)

▪ מה למדתם מהפעילות? ומה אתם לוקחים ממנה?

מאפייניו של הסכסוך הבלתי נשלט

הרקע

סכסוכים בלתי נשלטים כמו הסכסוך היהודי-ערבי בכלל והישראלי-פלסטיני בפרט הם סכסוכים מרכזיים וטוטאליים בחיי החברה. לסכסוכים האלה יש השפעה ניכרת על החברה, והם מציבים לפנייה אתגרים רבים. אחד הצרכים הנמצאים בחסך הוא הצורך הפסיכולוגי בידיעה ובהבנה, בשליטה ובביטחון. בפעילות הקודמת עסקנו בידע ובהבנה בנושא הסכסוך בכלל. בפעילות הנוכחית נשים דגש על ידיעה והבנה של השפעת הסכסוך הבלתי נשלט על חיינו בישראל.

המטרות

- להקנות לתלמידים ידע בנושא ההשפעות של סכסוך בלתי נשלט - אמונות חברתיות ורגשות.
- לקיים דיון מושכל מבוסס ידע והבנה על הסרט "שני פנים לסיפור".

שלב א: דיון בכיתה

שאלו את התלמידים:

- אילו סכסוכים שמתנהלים בין אנשים אתם מכירים?
- אילו סכסוכים בין מדינות אתם מכירים?

שלב ב: עבודה בקבוצות

חלקו את התלמידים לקבוצות. כל קבוצה תקבל את דף עבודה 1, ותבקש לפעול לפי ההנחיות:

דף עבודה 1

סכסוכים בין מדינות, עמים וחברות יכולים להיות סכסוכים נשלטים, והם יכולים להיות סכסוכים בלתי נשלטים - קשים או עיקשים:

- מהם, לדעתכם, המאפיינים של סכסוך לא קשה ונשלט?
- מהם, לדעתכם, המאפיינים של סכסוך קשה ובלתי נשלט?
- איך, לדעתכם, משפיע סכסוך קשה ובלתי נשלט על בני האדם שחיים בשני הצדדים?

שלב ג: דיון במליאה

בקשו מהקבוצות להציג את התשובות שלהן, וכתבו אותן על הלוח: בצד אחד של הלוח כתבו את מאפייני הסכסוך הנשלט, ובצד השני כתבו את המאפיינים של סכסוך בלתי נשלט.

שלב ד: עבודה בקבוצות

בקשו מהתלמידים לחזור לקבוצות המקוריות וחלקו להם את דף עבודה 2 (בעמוד הבא).

שלב ה: סיכום במליאה

מומלץ לעבור על הרשימה שעל הלוח ולהוסיף לה מאפיינים שלא הופיעו בשלב הקודם. **שאלו את התלמידים:** איך לדעתכם המאפיינים של סכסוך בלתי נשלט, כפי שלמדנו עליו היום, משפיעים על בני אדם החיים במצב של סכסוך כזה?

דף עבודה 2

לפניכם פירוט המאפיינים של סכסוך נשלט והמאפיינים של סכסוך בלתי נשלט. קראו אותם והשוו למאפיינים שהעליתם בעצמכם.

1. על אילו מאפיינים חשבתם בעצמכם?
2. האם יש מאפיינים שלא חשבתם עליהם?

מאפיינים של סכסוך נשלט

- הסיבות לסכסוך הן בעלות חשיבות מעטה לשני הצדדים.
- הסכסוך נמשך זמן קצר.
- שני הצדדים לסכסוך חושבים שניתן לפתור אותו.
- שני הצדדים מעוניינים לפתור את הסכסוך באמצעות משא ומתן.
- שני הצדדים מבינים שיפסידו מהמשך הסכסוך וירוויחו מפתרון הסכסוך.
- זהו סכסוך לא אליים.
- שני הצדדים יודעים מהם הצרכים, המטרות והאינטרסים של הצד השני.
- שני הצדדים מוכנים להקשיב אלה לאלה.

מאפיינים של סכסוך בלתי נשלט

- הסכסוך נמשך לאורך שנים רבות, ושני הצדדים חווים אירועים אלימים לאורך שנים.
- הסכסוך אליים מאוד והוא כולל נפגעים רבים - הרוגים ופצועים, אזרחים וחילים. שני הצדדים רואים באליםמות מהצד השני מעשה לא מוצדק שנעשה בכוונה תחילה, וכל צד דואג רק לנפגעים שבצד שלו.
- שני הצדדים לא מעוניינים לפתור את הסכסוך, או חושבים שלא ניתן לפתור אותו בגלל ההיסטוריה הארוכה שלו, חוסר ההצלחה לפתור אותו לאורך זמן, והסתגלות לחיים במצב של סכסוך.
- הסכסוך דורש משאבים רבים של החברה - כלכליים, ביטחוניים ופסיכולוגיים.
- הגורמים לסכסוך, שסביבם הוא נוצר, נתפסים כגורמים מרכזיים החיוניים לקיומה של החברה, כמו שטחים, דת וגבולות.
- הסכסוך הוא בעל צביון של "סכום אפס" - ההפסד שלך הוא הניצחון שלי, ההפסד שלי הוא הניצחון שלך.
- הסכסוך תופס מקום מרכזי בחיי היחידים והחברה כולה. התקשורת, הפוליטיקאים והאזרחים עוסקים בסכסוך ללא הרף.
- בסכסוכים בלתי נשלטים חמורים מאוד, כל המאפיינים מופיעים בצורה הקיצונית ביותר שלהם. בחלק מהסכסוכים מופיעים רק חלק מהמאפיינים ובדרגות שונות. המאפיינים עשויים להשתנות לאורך זמן הסכסוך.

אמונות חברתיות בסכסוך בלתי נשלט

שיעור 1

הרקע

בשיעור זה התלמידים יבינו מהן אמונות חברתיות ומה קורה לאמונות האלה במצב של סכסוך בלתי נשלט. תחילה נעסוק בנושא באמצעות הרחקת עדות והיכרות עם סכסוכים בלתי נשלטים במדינות אחרות.

שלב א: דיון והיכרות עם המושג אמונות חברתיות

לפני תחילת השיעור הזכירו לתלמידים: בשיעור הקודם דיברנו על מאפיינים של סכסוך בלתי נשלט. מי יכול להזכיר לנו את המאפיינים של הסכסוך הבלתי נשלט?

1. הקרינו לתלמידים את סדרת הסרטונים שהפיק משרד הקליטה – "הגיע הזמן לחזור הביתה":

https://www.youtube.com/watch?v=JQmE-UZU_Y

<https://www.youtube.com/watch?v=gIQDf8vXvKQ>

<https://www.youtube.com/watch?v=w68yUNFHxJI>

2. **שאלו את התלמידים:** מה זה אומר להיות ישראלי לפי הסרטונים האלה?

3. **הסבירו לתלמידים: האמונות החברתיות** הן תפיסות המשותפות לבני חברה מסוימת. אלה הן תפיסות הקשורות למטרתיה של החברה, לשאיפותיה, לערכים ולנורמות שלה, ולקשיים שהיא מתמודדת עמם. את האמונות האלה אפשר למצוא בשפה המדוברת בחברה הזאת כפי שהיא מושמעת בתקשורת או בשיחות בין אנשים, בסטראוטיפים המקובלים בקרב חבריה, בזיכרונות המשותפים להם ועוד. האמונות האלה הן היסוד המשותף לבני החברה; הן תורמות להבנת המציאות המשותפת להם; באמצעותן התקשורת בין חברי הקבוצה יעילה יותר, והם יכולים להחליט על פעילויות חברתיות שיאפשרו לחברה כולה להמשיך לתפקד.

בסרטונים מוצגות כמה **אמונות חברתיות** המשותפות לרבים מהישראלים, ולפיהן להיות ישראלי זה אומר: לחיות בישראל ולדבר עברית, לחגוג את החגים, ולהיות שותפים לעצב הכללי ביום הזיכרון.

שאלו את התלמידים:

- אילו אמונות חברתיות נוספות אתם מכירים?
- מה קורה, לדעתכם, לאמונות החברתיות במצב של סכסוך בלתי נשלט?

שלב ב: עבודה בקבוצות

חלקו את הכיתה לשש קבוצות. כל קבוצה תעסוק באחד ההיבטים של אמונות חברתיות הכרוכות בסכסוך בלתי נשלט, ואחר כך תציג במליאת הכיתה את ההיבט שבו עסקה.

שימו לב: יש שני דפי עבודה, וכל דף יועבר לשלוש מהקבוצות. כל קבוצה תקרא את הדף שקיבלה ותתייחס למשימה שבסוף הדף.

שלב ג: דיון במליאה

כל קבוצה תציג את התוצר שלה.

לסיכום, שאלו את התלמידים:

- האם קרה לכם או שמעתם על סכסוך שבו שני הצדדים היו בשלב האתנוצנטרי ולא התייחסו לאחר? ספרו על כך.
- האם הסכסוך נפתר? אם כן – איך הוא נפתר? אם לא מה "תקע" את הסכסוך? ואיך הייתם ממליצים לפתור אותו? האם לדעתכם הגישה הנרטיבית הייתה יכולה לסייע לצדדים? כיצד?

אמונות חברתיות בסכסוך בלתי נשלט

דף עבודה 1

איך החברה מתארת את הסכסוך בעבר, בהווה ובעתיד

האמונות החברתיות הן תפיסות המשותפות לבני חברה מסוימת. בדף זה נעסוק באמונות החברתיות שיכולות להתקיים בזמן של סכסוך אלים, ובדרך שבה חברות שחיות בסכסוך מתארות אותו – איך הסכסוך התחיל, מה מצבו כיום, ומה יקרה לסכסוך בעתיד.

האמונות החברתיות המרכיבות את האתוס של הסכסוך בחברה מסוימת - תיאור או סיפור הסכסוך בהווה - משותפות למרבית האנשים הנמנים עם החברה. זוהי שותפות הנמשכת זמן רב - כמה עשרות שנים לפחות. בני החברה תופסים את האמונות האלה כאמונות המאפיינות את החברה שלהם. המנהיגות הפוליטית-חברתית, הצבאית, התרבותית והכלכלית משתמשות באמונות האלה להסברה ולהצדקה של החלטותיהן, והחברה משתמשת בהן להצדקת הפעולות שלה בעבר, בהווה ובעתיד. האמונות מופצות על ידי מוסדות החברה וערוצי התקשורת, והן מועברות לדור הצעיר של החברה ולכל מי שמצטרף אליה.

אלה כמה מהאמונות החברתיות האופייניות לחברה המצויה בסכסוך בלתי נשלט עם חברה אחרת:

אמונות חברתיות המצדיקות את מטרות הסכסוך – מטרות הסכסוך מוצדקות ואין לערער עליהן, והן חשובות לחברה.

אמונות חברתיות העוסקות בביטחון ובחשיבותו של הביטחון ליחיד ולחברה - הביטחון נחוץ לקיומה של החברה, והחברה כולה צריכה להתגייס למען ביטחונה.

אמונות חברתיות הנותנות ביטוי לדימוי עצמי חיובי של החברה - החברה נתפסת בעיני עצמה כחברה חיובית שמתאפיינת באומץ, בגבורה, בכוח סבל וגם בהומניות, במוסריות, בהגינות, באמינות ובקדמה. זאת בניגוד לחברה היריבה, שמתוארת בצורה שלילית.

אמונות חברתיות הקשורות לתחושה של קורבנות - החברה תופסת את עצמה כקורבן הסובל מסכסוך שמאיים על קיומה.

אמונות חברתיות הקשורות לפטריוטיזם - הפטריוטיזם מוגדר כקשר רגשי בין האדם לארצו. הקשר לארץ ולחברה מלווה בנאמנות, באהבה, בדאגה ובהקרבה. האהבה למדינה גם מצדיקה את המחיר - שכול ופציעה - שהפרט משלם בשם הפטריוטיזם והביטחון.

אמונות חברתיות הקשורות לאחדות - קיימת התעלמות מסכסוכים וממחלוקות פנימיים, כדי להתאחד נגד היריב. אמונות כאלה מחזקות את החברה מבפנים ותורמות לתחושת השתייכות וסולידריות.

אמונות חברתיות בנוגע לשלום - השלום האידיאלי הוא השאיפה של החברה, והחברה תופסת את עצמה כרודפת שלום. עם זאת, תיאור השלום הוא אידיאלי ומופשט, ולא ברור או מציאותי.

משימה:

הקבוצה תציג את הנושא לפני הכיתה. עשו זאת בדרך יצירתית כלשהי, למשל: כל תלמיד/ה או שני תלמידים/ות יציגו אמונה אחת באמצעות הצגה קצרה - הצגה ובה שני צדדים הנתונים בסכסוך ביניהם מנסים להסביר כל אחד את הצד שלו, והם עושים זאת על פי האמונות החברתיות השונות. התחילו בסיפור קצר על סכסוך דמיוני בין שתי מדינות או ערים או כפרים. ספרו מהו נושא הסכסוך, והציגו מפגש בין הצדדים.

אמונות חברתיות בסכסוך בלתי נשלט

דף עבודה 2

האמונות החברתיות והגישה הנרטיבית - הסיפור של החברה

כללית האמונות החברתיות המרכיבות את האתוס של הסכסוך - תיאור או סיפור הסכסוך בהווה - משותפות למרבית האנשים הנמנים עם החברה. זוהי שותפות הנמשכת זמן רב - כמה עשרות שנים לפחות. בני החברה תופסים את האמונות האלה כאמונות המאפיינות את החברה שלהם. המנהיגות הפוליטית-חברתית, הצבאית, התרבותיות והכלכלית משתמשות באמונות האלה להסברה ולהצדקה של החלטותיהן, והחברה משתמשת בהן להצדקת הפעולות שלה בעבר, בהווה ובעתיד. האמונות מופצות על ידי מוסדות החברה וערוצי התקשורת, והן מועברות לדור הצעיר של החברה ולכל מי שמצטרף אליה.

הזיכרון הקולקטיבי והאתוס של הסכסוך משלימים זה את זה ויוצרים את הנרטיב של החברה - סיפור הסכסוך שהחברה מחזיקה בו. גם אם לא כולם מסכימים עם הזיכרון הקולקטיבי ועם האתוס של הסכסוך - כשהסכסוך מגיע לשיאו ונראה כי אין מוצא ממנו, רוב החברה מתגייסת ותומכת באמונות האלה. בתקופות של רגיעה, התמיכה באמונות האלה פוחתת. אם הסכסוך נמשך מתחילות להופיע אמונות אלטרנטיביות המתנגדות לאתוס של הסכסוך.

במקרה של סכסוך מתמשך, קשה לצדדים להקשיב זה לזה ולהבין את הנרטיב של החברה האחרת. במצב כזה אפשר להיעזר בגישה הנרטיבית. המודל הנרטיבי, מודל "סיפורי החיים", עלה בין השנים 1990-2000, ובין מפתחיו העיקריים היה פרופ' דן בראון ז"ל מאוניברסיטת באר שבע. זוהי גישה המבוססת על הסיפור האישי שכל משתתף ומשתתפת מספרים - סיפור המשפחה, החוויות שלהם בהקשר של הקונפליקט, דעותיהם, פחדיהם ועוד אלמנטים אישיים - באופן גלוי וכן. בדרך זאת ניתן לראות שלצד האחר יש היסטוריה ואמונות, זהות ורצונות שהם לגיטימיים, אף כי אין הכרח להסכים עמם.

שימו לב: אם אני מבין מישהו זה לא אומר שאני צריך להסכים אתו.

המטרה היא להקשיב, להכיר ולתת לגיטימציה לכך שלקולקטיב האחר יש נרטיב משלו. **האמצעי** להשיג את המטרה הוא הסיפורים האישיים, שמעוררים אמפתיה והזדהות. הסיפורים האישיים, יש בכוחם ליצור תחושות הדדיות חיוביות ואמפתיה. ההקשבה ההדדית והאמפתיה ההדדית, הנוצרות בתגובה לסיפורים האישיים, סוללות את הדרך להקשבה אמפתית לנרטיב הקולקטיבי - הסיפור של הצד השני.⁶

- בשיח בין שני צדדים המצויים בסכסוך ממושך, אפשר לזהות כמה שלבי התפתחות עיקריים:
- א. שיח אתנוצנטרי - אמונה בעליונות הקבוצה שלך, ללא התייחסות לאחר. בשלב הזה כל צד מתחפר בעמדה שלו.
  - ב. האשמה והתנצחות.
  - ג. התחלת ההקשבה לאחר.
  - ד. השלב המתקדם - הרגע הדיאלוגי, שבו נוצרת אמפתיה, ומשמעותו: רגע של הבנה רגשית וקוגניטיבית (שכלית), שבו מתקיים מפגש אמתי של צדדים שונים הנותנים לגיטימציה זה לנרטיב של זה.

משימה:

הציגו את הנושא שלכם לפני הכיתה. עשו זאת בדרך יצירתית כלשהי, למשל: כל תלמיד/ה או שני תלמידים/ות יציגו שלב אחר בשיח באמצעות הצגה קצרה - הצגה ובה שני צדדים הנתונים בסכסוך ביניהם ינסו להסביר כל אחד את הצד שלו, והם יעשו זאת על פי שלבי השיח. **הזכירו לתלמידים:** אם אני מבין מישהו זה לא אומר שאני צריך להסכים אתו.

⁶ על פי: ג' סלומון, דיאלוג של שלום בעיתות של קונפליקט.

אמונות חברתיות בסכסוך בלתי נשלט

שיעור 2

הרקע

בשיעור זה התלמידים ימשיכו לעסוק באמונות חברתיות באמצעות הרחקת עדות והיכרות עם סכסוכים בלתי נשלטים במדינות אחרות.

שלב א: דיון

לפני תחילת השיעור, הזכירו לתלמידים ושאלו: בשיעור הקודם דיברנו על אמונות חברתיות בסכסוך. מי יכול להזכיר לנו מהן אמונות חברתיות ואילו אמונות חברתיות יש בסכסוך?

שלב ב: עבודה בקבוצות

כל קבוצה תקבל דף עבודה בנושא הסכסוך בצפון אירלנד, ותענה על השאלות בסופו.

שלב ג: סיכום במליאה

בקשו מכל קבוצה להציג את התשובות שלה לגבי השלב בשיח והאמונות החברתיות המתוארים בקטע.

הסבירו לתלמידים:

אם נתמקד במשפטים:

על ברכי מיתוסים הירואיים (סיפורי גבורה) כמו עמידת הגבורה של לונדונדרי הפרוטסטנטית במצור שהטיל עליה צבאו של ג'יימס הקתולי ב-1689, או הקרב על הנהר בוין, בו נוצח ג'יימס על ידי ויליאם, מתחנכים ה"לויאליסטים" (פרוטסטנטים, נאמני בריטניה בצפון אירלנד) הצעירים ועורכים מדי שנה בשנה תהלוכות ניצחון פרוטסטנטיות.

מנקודת מבטם של ה"רפובליקנים" (קתולים, נאמני הרפובליקה האירית) יש כמובן לימי החג הללו משמעות שונה בתכלית השינוי. אף להם ימי זיכרון, חגיגות ותהלוכות משלהם.

נוכל לזהות אמונות חברתיות הנותנות ביטוי לדימוי עצמי חיובי של כל חברה (קיומם של מיתוסים הירואיים - סיפורי גבורה), ואמונות חברתיות הנותנות ביטוי לפטריוטיזם ולאהבת המדינה ("נאמני בריטניה", "נאמני הרפובליקה האירית").

נראה כי הצדדים נמצאים עדיין בשלב א או בשלב ב של השיח, והם אינם מקשיבים לצד השני.

לסיכום, שאלו את התלמידים:

איך אמונות חברתיות משפיעות, לדעתכם, על האפשרות להגיע לפתרון הסכסוך ולסיומו?

אמונות חברתיות בסכסוך בלתי נשלט

דף עבודה

הסכסוך בצפון אירלנד

הסכסוך בצפון אירלנד, הידוע גם בשם "הצרות", הוא עימות שהתחולל מסוף שנות השישים ועד אמצע שנות התשעים של המאה ה-20 בין הרוב הפרוטסטנטי במקום לבין המיעוט הקתולי, שדרש שוויון זכויות. החיכוך בין שתי הקהילות - הפרוטסטנטים והקתולים - בצפון אירלנד נמשך מאז המאה ה-17, אך הוא פרץ והפך לסכסוך אלים מתמשך באמצע המאה ה-20, במהלך התקופה המכונה "הצרות". הסכסוך התבטא במהומות רחבות-היקף ובטרור, שבעקבותיהם התפרס הצבא הבריטי באזור (בשנת 1969). בשנים שלאחר מכן ניהלו גורמים קיצוניים בשני הצדדים מסע טרור ואלימות נגד הצד השני והממשלה גם יחד. בסופו של דבר, באפריל 1998 הגיעו הצדדים להסדר מדיני בצפון אירלנד – "הסכם יום השישי הטוב" ("הסכם בלפסט").

קראו את הקטע שלפניכם⁷ ונתחו אותו. התייחסו לתיאור הסכסוך בעבר, בהווה ובעתיד משני הצדדים:

מלחמות הדת בין הפרוטסטנטים והקתולים, הנמשכות מזה 400 שנה, צרובות עמוק בזיכרון הקולקטיבי של כל אחת משתי הקהילות הגדולות בצפון אירלנד. הרוב הפרוטסטנטי (כ-50%) והמיעוט הקתולי (כ-40%) מציינים עד ימינו, בחגיגות בתהלוכות ובעצרות זיכרון, אירועים שהתחוללו באירלנד בימים בהם הייתה שדה קרב בין המלך הקתולי ג'יימס ה-2 לבין המלך הפרוטסטנטי ויליאם ה-3 (המהפכה המהוללת). עבור שני הצדדים לזיכרונות האלה יש מעבר לערך ההיסטורי או הסימבולי, גם משמעות אקטואלית ביותר. על ברכי מיתוסים הירואיים (סיפורי גבורה) כמו עמידת הגבורה של לונדוֹנְדְרִי הפרוטסטנטית במצור שהטיל עליה צבאו של ג'יימס הקתולי ב-1689, או הקרב על הנהר בוין, בו נוצח ג'יימס על ידי ויליאם, מתחנכים ה"לויִאֵלִיסְטִים" (פרוטסטנטים, נאמני בריטניה בצפון אירלנד) הצעירים ועורכים מדי שנה בשנה תהלוכות ניצחון פרוטסטנטיות. מנקודת מבטם של ה"רפובליקנים" (קתולים, נאמני הרפובליקה האירית) יש כמובן לימי החג הללו משמעות שונה בתכלית השינוי. אף להם ימי זיכרון, חגיגות ותהלוכות משלהם. "עונת התהלוכות" הרגישה מתאפיינת בעלייה ניכרת במתיחות בין שתי הקהילות, אשר גם בימים כתיקונם מפרידה ביניהן תהום עמוקה של איבה.

משימות:

- סמנו מלים המבטאות את האמונות החברתיות של שני הצדדים, כפי שהן מופיעות בקטע.
- באיזה שלב של השיחה מצויות שתי הקבוצות המתוארות בקטע?

⁷ מתוך: אנציקלופדיית ynet, הערך "צפון אירלנד".

לומדים על רגשות בסכסוך בלתי נשלט

שלב א: דיון במליאה (10 דקות)

לפני תחילת השיעור, הזכירו לתלמידים ובקשו:

בשיעורים הקודמים למדנו על מאפיינים ועל אמונות חברתיות המתקיימים במצב של סכסוך בלתי נשלט. מי מוכן להזכיר את המאפיינים ואת האמונות החברתיות המתקיימים בעת סכסוך בלתי נשלט?

הסבירו: לא רק האמונות החברתיות משותפות למי שנמנים עם כל חברה. יש גם רגשות המשותפים לכל חברה. רגשות שמדגישים אותם יותר לעומת רגשות אחרים.

שאלו את התלמידים:

האם אתם מכירים רגשות שמשותפים לבני החברה שלנו? (דוגמאות: רגש העצב המשותף לבני החברה היהודית בארץ ביום השואה או ביום הזיכרון; ההתלהבות וההתרגשות שאוחזות את כולם בזמן סערה או מזג אוויר יוצא דופן אחר; רגש משפחתי של קרבה ואהבה בימי חג או בחגיגות יום הולדת או נישואין וכדומה.)

במצב של סכסוך בלתי נשלט, הרגשות קשורים לזיכרון הקולקטיבי ולאתוס שהחברה בנתה סביב הסכסוך וכפי שהיא מתארת אותו כיום.

שאלו את התלמידים: אילו רגשות מעורר, לדעתכם, מצב של סכסוך בלתי נשלט? מדוע?

שלב ב: עבודה בקבוצות (25 דקות)

חלקו את הכיתה לשש קבוצות. כל שתי קבוצות יעסקו ברגש אחד: פחד, שנאה או כעס.

1. **פחד:** הפחד הוא רגש שלילי המתעורר במצבים של סכנה. לפחד יש תפקיד: להגן על האדם או על החברה במצבים מסוכנים. לפעמים הפחד נובע מהבנה שהמצב מסוכן, ולפעמים זוהי תגובה אוטומטית. הפחד יכול לנבוע גם מהכללה בעקבות שמועות או ניסיונות העבר, ולא ממצבים המתרחשים במציאות.

במצב של סכסוך בלתי נשלט החברה חווה חיים של אלימות וסכנה. האמונות החברתיות לגבי הסכסוך בעבר יכולות גם הן לגרום למצב שבו החברה כולה חיה בתחושת פחד. **שאלה לדיון:** מה החברה מרוויחה, לדעתכם, מתחושת הפחד המשותפת? ומה היא עלולה להפסיד ממנו?

2. **שנאה:** השנאה היא תחושה של עוינות, סלידה ורצון לפגוע באדם אחר או בקבוצה אחרת. במצבים של סכסוך בלתי נשלט, כל קבוצה מאיימת על קיומה של החברה היריבה. האלימות המתמשכת מצד היריב נתפסת כבלתי מוצדקת וכמכוונת, והחברה סבורה שהיא נובעת מהתכונות המולדות של הקבוצה היריבה. לכן השנאה במצבים אלה היא עמוקה, יציבה ומתמשכת, והיא בדרך כלל קולקטיבית - משותפת לכל החברה.

שאלה לדיון: למה השנאה הקולקטיבית עלולה לגרום, לדעתכם, במצב של סכסוך בלתי נשלט?

3. **כעס:** בסכסוכים בלתי נשלטים שנמשכים זמן רב החברה רואה את מעשי היריב כמרושעים ובלתי מוצדקים. האלימות והנזק המתמשכים מעוררים כעס רב כלפי היריב. הכעס יכול להיות קולקטיבי – משותף לכל החברה.

שאלה לדיון: למה הכעס הקולקטיבי עלול לגרום, לדעתכם, במצב של סכסוך בלתי נשלט?

שלב ג: סיכום במליאה (10 דקות)

בקשו מכל קבוצה להציג את התשובות שלה, ולסיכום הסבירו:

פחד:

הפחד המשותף יכול לעזור לחברה להתמודד ולהתכונן לתחושת האיום והסכנה.

מצד שני:

- הפחד גורם לכל אחת מהחברות להתמקד רק במעשים השליילים של היריב.
- הפחד עלול לגרום לחברה לדבוק באמונות שלה לגבי הסכסוך ולא לחשוב על רעיונות או פתרונות אחרים.
- הפחד גורם לחברה להסתכל על המציאות מזווית צרה וחושבת גם על העתיד שלה על סמך הניסיון בעבר ובהווה.
- החברה מפרשת כל רמז או מידע כאיום או סכנה, גם אם יש בהם כוונות טובות.
- הפחד גורם גם לאלימות.

שנאה:

שנאה כלפי קבוצה אחרת הופכת לכוח רב עוצמה, המתעורר בקלות גם כאשר רק מזכירים את שמה של הקבוצה היריבה. השנאה משפיעה על החשיבה ולעתים קרובות גוררת אחריה מעשי תוקפנות נגד החברה השנואה. השנאה היא כוח חזק מאוד, שעלול להוביל לביצוע המעשים האלימים ביותר נגד החברה השנואה, כמו מעשי טרור קיצוניים ואפילו רצח עם.

כעס:

כעס מתמשך וקולקטיבי יכול להביא בעקבותיו מעשי נקמה תוקפניים וליצור בשני הצדדים מעגל קסמים של תסכול, כעס ותוקפנות, הנמשכים זמן רב. כל אחת מהחברות חשה תסכול וכעס והיא תוקפת את הקבוצה היריבה; בתגובה הקבוצה היריבה כועסת ותוקפת חזרה, וחוזר חלילה.

ולסיכום:

האמונות החברתיות והרגשות בסכסוך מסייעים לכל קבוצה להתמודד עם הלחץ, להסתגל למצב ולהתמודד עם היריב. מצד שני, החברה לומדת להסתכל על המציאות רק מהזווית של הסכסוך. לכן המעורבות בסכסוך בלתי נשלט גורמת לסגירות מחשבתית ולראייה מצומצמת. החברה הופכת שבויה בתפיסות שלה וקשה לה לפרוץ את המסגרת ולבחון דרכים חדשות, יצירתיות ואחרות, כדי לפתור את הסכסוך. כל זה גורם גם למעגל קסמים של אלימות שקשה לצאת ממנו. מצב מתמשך כזה פוגע בפרטים, בחברה ואף בקהילה הבין-לאומית.

כדי לשנות את המצב, על הצדדים היריבים לחולל שינוי ביחסים ביניהם – וזהו אתגר לא פשוט!

רגשות והשפעתם על הסכסוך

הרקע

סכסוכים בין קבוצות מאופיינים באמונות חברתיות וברגשות, שאמנם מסייעים לחברה להתמודד עם הסכסוך, אך גורמים גם למעגל קסמים שקשה לצאת ממנו: פחד, שנאה וכעס, העשויים לגרום לאלימות שמגבירה את הפחד, השנאה והכעס, וחוזר חלילה. הרגשות השליליים מונעים מכל צד את האפשרות להקשיב לצד האחר, לנסות להבין את המצב שהוא נתון בו ולגלות כלפיו אמפתיה. רגשות כאלה מונעים אף את האפשרות שבני כל קבוצה יראו בבני הצד האחר בני אדם כמותם. קיומם של רגשות חיוביים יכול לסייע לכל צד להבין את הצד האחר ולשנות את נקודת המבט שלו על הסכסוך, ולסייע לשני הצדדים להגיע להבנה ולפיוס.

בפעילות זאת נשים דגש על הצד הרגשי של הסכסוך - מתן לגיטימציה לרגשות קשים והתמודדות איתם, לצד טיפוח התקווה והאמון, כניסה לנעליים של האחר ואמפתיה.

המטרות:

- להבין ששני הצדדים לסכסוך עלולים לחוש רגשות שליליים.
- לתת לגיטימציה לרגשות השליליים הקשורים לסכסוך.
- לחשוב על דרכים לטפח רגשות חיוביים והבנה כלפי הרגשות של האחר.
- לספק לתלמידים כלים לצפות בסרט **שני פנים לסיפור** בהיבט הרגשי: זיהוי הרגשות הכרוכים בסכסוך, ויכולת להבין רגשות קשים.

שיעור 1: מעבר לפחד - מכירים את האחר

שלב א: דיון במליאה (5 דקות)

הזכירו לתלמידים והסבירו: בשיעורים הקודמים דיברנו על סכסוך בלתי נשלט, על אמונות חברתיות ועל רגשות המתעוררים סביב סכסוך כזה. היום נעבוד עם תמונות על הרגש המרכזי הקשור לסכסוך - פחד.

עבודה עם תמונות (10 דקות)

הדפיסו ופזרו על הרצפה כרטיסיות עם תמונות המבטאות פחד (נספח 1), ובקשו שכל תלמיד ותלמידה יבחרו בקלף המייצג בעיניהם את רגש הפחד.

שלב ב: שיתוף (20 דקות)

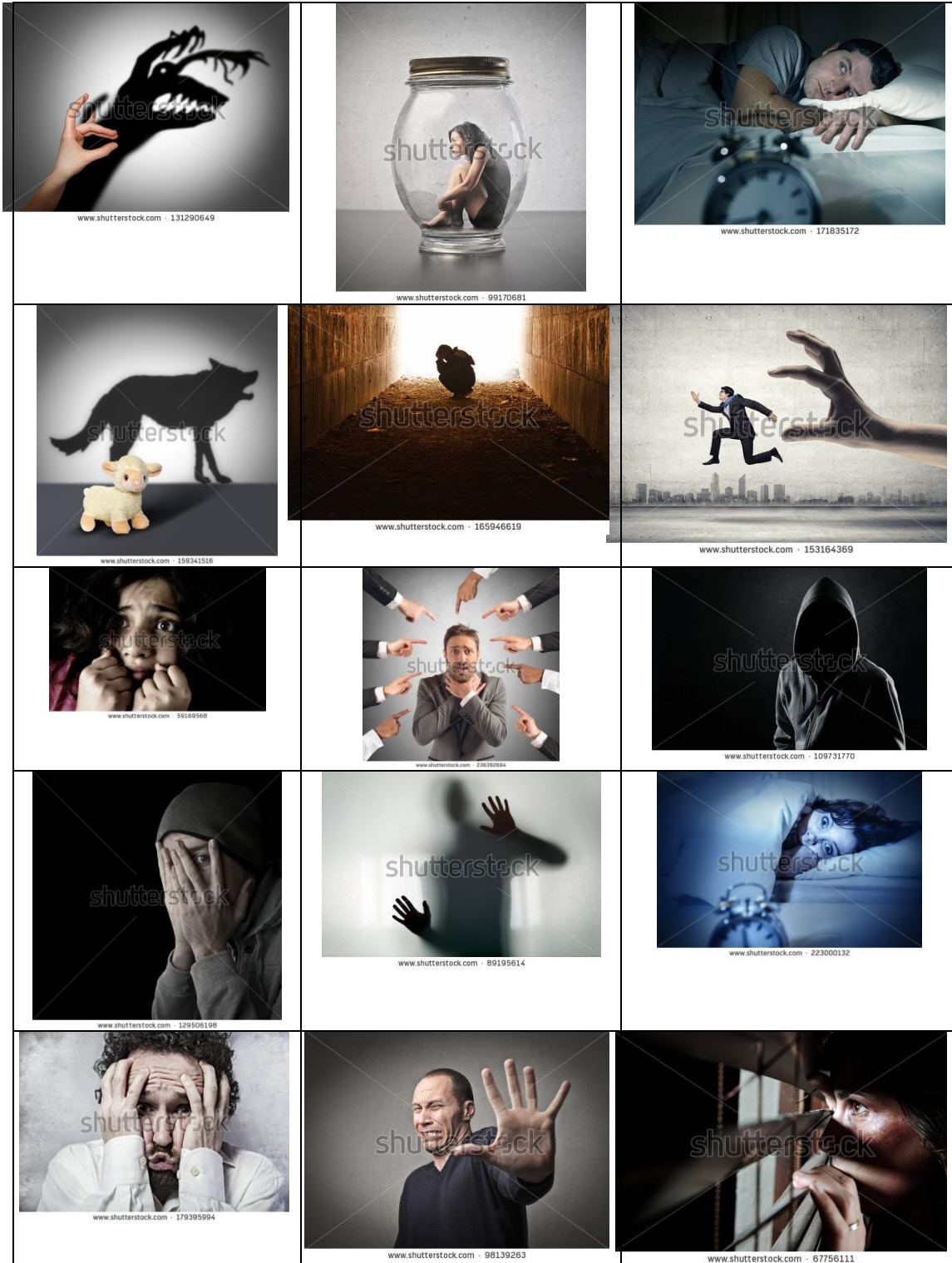
התלמידים יספרו על הקלף שבחרו, ויסבירו מדוע הוא מבטא פחד בעיניהם. שימו לב: ניתן לשתף בזוגות או בקבוצות קטנות, בהתאם לכיתה.

שלב ג: סיכום (10 דקות)

תלמידים שירצו יוזמנו לשתף את הכיתה בקלף שבחרו, בסיבות לבחירה ובנקודות שעלו לדיון בקבוצה הקטנה.

הסבירו לתלמידים: מצב של סכסוך מתמשך מעורר אצל שני הצדדים פחדים מפני הלא נודע והלא מוכר, ומפני הסכנות והאלימות. הפחד יכול לעזור ליחידים ולחברה להתמודד ולהתכונן לאיום ולסכנה. אך יש לו גם הרבה מחירים, ובהם נעסוק בשיעור הבא.

נספח 1

רגשות והשפעתם על הסכסוך

שיעור 2

רגשות שליליים - מה המחיר?

שלב א: דיון במליאה (15 דקות)

1. הזכירו לתלמידים: בשיעור הקודם דנו בפחד ובתפקיד שלו במצב של סכסוך. היום נדבר על מחיר הפחד.
2. פזרו על הרצפה את תמונות הפחד מנספח 1, ובקשו מהתלמידים לבחור שתי תמונות של גברים מפוחדים או נשים מפוחדות (רצוי מאותו מין, כדי לא להסיט את הדיון), ולהציב אותן זו מול זו, לדוגמה:

3. שאלו את התלמידים: מה עלול, לדעתכם, לקרות במפגש כזה?

4. הזכירו:

- הפחד גורם לחברה להתמקד רק במעשים השליליים של היריב.
- הפחד עלול לגרום לחברה לדבוק באמונות שלה לגבי הסכסוך ולא לחשוב על רעיונות או על פתרונות אפשריים לסכסוך.
- הפחד גורם לחברה להתבונן במציאות מזווית צרה ולחשוב גם על עתידה על סמך הניסיון בעבר ובהווה.
- הפחד גורם לחברה לפרש כל רמז או מידע כאיום או כסכנה, גם כשיש בהם כוונות טובות.
- הפחד גורם גם לאלימות.

שלב ב: עבודה בקבוצות (15 דקות)

חלקו את התלמידים לקבוצות ובקשו מהם:

1. לחשוב ולכתוב רשימה של רגשות חיוביים שיכולים לסייע לאנשים המצויים במצב של סכסוך.
2. להציע הצעה: איך אפשר לעורר רגשות חיוביים בין שני צדדים המצויים בסכסוך.

שלב ג: סיכום (15 דקות)

1. בקשו מכל קבוצה להציג את התשובות שלה.
2. הסבירו:
  - אמפתיה, הבנה ואמון יכולים להפחית רגשות שליליים כמו פחד, שנאה וכעס, למנוע אלימות ולהגביר רגשות חמלה כלפי האחר.
  - אפשר לעורר אמפתיה והבנה באמצעות כניסה לנעליהם של האחרים ומשחקי תפקידים. היכרות עם האחר, גם דרך מדיה, יכולה להפחית את החששות ולעזור לשני הצדדים להבין שגם הצד השני הוא בן אדם עם רגשות.
3. בקשו מהתלמידים לחפש סרטונים ברשת ולהתייחס לנקודות הבאות:
  - אילו "אחרים" בישראל ומחוץ לישראל אינכם מכירים?
  - חפשו סרטונים המציגים את אותם "אחרים" בדרך שונה מזו שבה הם מוצגים בדרך כלל בתקשורת. **שימו לב:** ניתן להפנות את התלמידים לדף [דיקנאות](#), לסדרה [סוויץ'](#) או לאתר [עבודה ערבית](#).

שני פנים לסיפור

דף צפייה בסרט

הרעיון

לאחר שהתלמידים הכירו את הגישה הנרטיבית ועסקו בהיבטים הקוגניטיביים והרגשיים של הסכסוך, נעבור לצפייה מושכלת בסרט "שני פנים לסיפור".

שלב א: דיון במליאה

הזכירו לתלמידים: הכרנו את הגישה הנרטיבית ולמדנו לעומק על הסכסוך הישראלי-פלסטיני ועל מאפייניו של סכסוך בלתי נשלט. כעת נצפה בסרט "שני פנים לסיפור". הסרט עוקב אחר 27 ערבים-פלסטינים ויהודים-ישראלים, אשר נפגשים במסגרת פרויקט "נקודת מבט" של פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני, במטרה להכיר כל אחד את הנרטיב של האחר. בעקבות הידע הרב שצברתם נצפה בסרט ונבין אותו לעומק.

(**שימו לב:** דפי הצפייה מרכזים בקצרה את התובנות השונות שעלו ממערכי השיעור. תלמידים שלא למדו לעומק את הנושאים השונים יוכלו להיעזר בסיכום, **אם כי מומלץ שיעברו את התהליך כולו לפני הצפייה.**)

הכיתה תתחלק ל-6 קבוצות. כל קבוצה תהיה אחראית ותשים לב לאחד ממרכיבי הסכסוך הבלתי נשלט המופיע בסרט:

- **קבוצה 1** תהיה אחראית למאפייני הסכסוך הבלתי נשלט המופיעים בסרט, באמצעות **דף צפייה 1**.
- **קבוצה 2** תהיה אחראית לאמונות החברתיות המופיעות בסרט, באמצעות **דף צפייה 2**.
- **קבוצה 3** תהיה אחראית לרגשות השליליים בסכסוך הבלתי נשלט המופיעים בסרט, באמצעות **דף צפייה 3**.
- **קבוצה 4** תהיה אחראית לגישה הנרטיבית כפי שהיא מופיעה בסרט, באמצעות **דף צפייה 4**.
- **קבוצה 5** תהיה אחראית לתהליך האישי שעוברות הדמויות בסרט, באמצעות **דף צפייה 5**.
- **קבוצה 6** תהיה אחראית לרגשות החיוביים, התקווה והאמון המופיעים בסרט, באמצעות **דף צפייה 6**.

שלב ב: צפייה בסרט (קישור לצפייה בסרט: <https://youtu.be/3mmdUdGyiLU>)

שלב ג: דיון מסכם במליאה

בקשו מכל קבוצה להציג את התשובות שלה. מומלץ לסיים עם קבוצה 6 כדי לסיים עם נקודת מבט אופטימית. ולסיום, שאלו את התלמידים:

- מה הרגשתם במהלך הצפייה בסרט?
- במה היה קשה לכם לצפות?
- מה הפתיע אתכם?
- האם היה בסרט משהו ששינה את נקודת המבט שלכם? ספרו על כך.
- מה הדבר הכי חשוב שלמדתם ואתם לוקחים אתכם מהצפייה ומתרגיל הצפייה בסרט?

דף צפייה 1: מאפיינים של סכסוך בלתי נשלט

■ צפו בסרט ורשמו לעצמכם אילו ממאפייני הסכסוך הבלתי נשלט מופיעים בסרט.

תזכורת - מאפייני הסכסוך הבלתי נשלט:

- הסכסוך נמשך לאורך שנים רבות, ושני הצדדים חווים אירועים אלימים לאורך שנים.
- הסכסוך אלים מאוד והוא כולל נפגעים רבים – הרוגים ופצועים, אזרחים וחיילים. שני הצדדים רואים באלימות מהצד השני מעשה לא מוצדק שנעשה בכוונה תחילה, וכל צד דואג רק לנפגעים שבצד שלו.
- שני הצדדים אינם מעוניינים לפתור את הסכסוך, או חושבים שלא ניתן לפתור אותו - בגלל ההיסטוריה הארוכה שלו, חוסר ההצלחה לפתור אותו לאורך זמן, והסתגלות לחיים במצב של סכסוך.
- הסכסוך דורש משאבים רבים של החברה - כלכליים, ביטחוניים, ופסיכולוגיים.
- הגורמים לסכסוך, שסביבם הוא נוצר, נתפסים כגורמים מרכזיים החיוניים לקיומה של החברה, כמו שטחים, דת וגבולות.
- הסכסוך הוא בעל צביון של "סכום אפס" - ההפסד שלך הוא הניצחון שלי, ההפסד שלי הוא הניצחון שלך.
- הסכסוך תופס מקום מרכזי בחיי היחידים ובחברה כולה. התקשורת, הפוליטיקאים והאזרחים עוסקים בסכסוך ללא הרף.

דף צפייה 2:

אמונות חברתיות בסכסוך

■ צפו בסרט ורשמו לעצמכם את האמונות החברתיות מופיעות בסרט.

תזכורת - אמונות חברתיות אופייניות בחברה המצויה בסכסוך בלתי נשלט עם חברה אחרת:

- **אמונות המצדיקות את מטרות הסכסוך** – מטרות הסכסוך מוצדקות; יש להן סיבות מוצדקות, והן חשובות לחברה.
- **אמונות העוסקות בביטחון** ובחשיבותו של הביטחון ליחיד ולחברה - הביטחון נחוץ לקיומה של החברה, והחברה כולה צריכה להתגייס למען ביטחונה.
- **אמונות הנותנות ביטוי לדימוי עצמי חיובי של החברה** - החברה נתפסת בעיני עצמה כחברה חיובית שמתאפיינת באומץ, בגבורה, בכוח סבל וגם בהומניות, במוסריות, בהגינות, באמינות ובקדמה. זאת בניגוד לחברה היריבה, שמתוארת בצורה שלילית.
- **אמונות הקשורות לתחושה של קורבנות** - החברה תופסת את עצמה כקורבן הסובל מסכסוך שמאיים על קיומה.
- **אמונות הקשורות לפטריוטיזם** - הפטריוטיזם מוגדר כקשר רגשי בין האדם לארצו. הקשר לארץ ולחברה מלווה בנאמנות, באהבה, בדאגה ובהקרבה. האהבה למדינה גם מצדיקה את המחיר - שכול ופגיעה - שהפרט משלם בשם הפטריוטיזם והביטחון.
- **אמונות הקשורות לאחדות** - קיימת התעלמות מסכסוכים וממחלוקות פנימיים, כדי להתאחד נגד היריב. אמונות כאלה מחזקות את החברה מבפנים ותורמות לתחושת השתייכות וסולידריות.
- **אמונות בנוגע לשלום** - השלום האידאלי הוא השאיפה של החברה, והחברה תופסת את עצמה כרודפת שלום. עם זאת, תיאור השלום הוא אידאלי ומופשט, ולא ברור או מציאותי.
- **ולסיכום**, הזיכרון הקולקטיבי והאתוס של הסכסוך משלימים זה את זה ויוצרים את ה**נרטיב** - ה**סיפור של החברה**. גם אם לא כולם מסכימים עם הזיכרון הקולקטיבי ועם האתוס של הסכסוך - כשהסכסוך מגיע לשיאו ונראה כי אין מוצא, רוב החברה מתגייסת ותומכת באמונות האלה. בתקופות של רגיעה התמיכה באמונות האלה פוחתת. אם הסכסוך נמשך זמן מתחילות להופיע גם אמונות אלטרנטיביות, המתנגדות לאתוס הסכסוך.

דף צפייה 3:

רגשות שליליים בסכסוך

■ צפו בסרט ורשמו לעצמכם את הרגשות השליליים העולים בו, ואת מי שמבטא אותם.

תזכורת:

הפחד הוא רגש שלילי המתעורר במצבים של סכנה. לפחד יש תפקיד: להגן על האדם או על החברה במצבים מסוכנים. לפעמים הפחד נובע מהבנה שהמצב מסוכן, ולפעמים זוהי תגובה אוטומטית. הפחד יכול לנבוע גם מהכללה בעקבות שמועות או ניסיונות העבר ולא ממצבים המתרחשים במציאות. במצב של סכסוך בלתי נשלט החברה חוזה חיים של אלימות וסכנה. האמונות החברתיות לגבי הסכסוך בעבר יכולות גם הן לגרום למצב שבו החברה כולה חיה בתחושת פחד.

השנאה היא תחושה של עוינות, סלידה ורצון לפגוע באדם או קבוצה אחרת. במצבים של סכסוך בלתי נשלט, כל קבוצה מאיימת על קיומה של החברה היריבה. האלימות המתמשכת מצד היריב נתפסת כבלתי מוצדקת ומכאונת, והחברה סבורה שהיא נובעת מהתכונות המולדות של הקבוצה היריבה. לכן השנאה במצבים אלה היא עמוקה, יציבה ומתמשכת, והיא בדרך כלל קולקטיבית - משותפת לכל החברה.

כעס: בסכסוכים בלתי נשלטים שנמשכים זמן רב, החברה רואה את מעשי היריב כמרושעים וכבלתי מוצדקים. האלימות והנזק המתמשכים מעוררים כעס רב כלפי היריב. הכעס יכול להיות קולקטיבי - משותף לכל החברה.

דף צפייה 4:

הגישה הנרטיבית

- המפגש בין הישראלים לפלסטינים בסרט מבוסס על הגישה הנרטיבית. בחרו סיפור אחד מהצד הפלסטיני וסיפור אחד מהצד הישראלי שריגשו או עניינו אתכם במיוחד:
- כתבו תיאור קצר של כל אחד מהסיפורים האישיים.
  - הסבירו למה הסיפורים האלה ריגשו או עניינו אתכם/ן.
  - האם הסיפורים האלה עזרו לכם להבין את הנרטיב הקולקטיבי של הקבוצה השנייה? כיצד?

תזכורת - מהי הגישה הנרטיבית:

הגישה הנרטיבית מבוססת על הסיפור האישי שכל משתתף ומשתתפת מספרים - סיפור משפחתם, חוויותיהם הקשורות לקונפליקט, דעותיהם, פחדיהם, ועוד אלמנטים אישיים שהם פרי חשיפה גלויה וכנה.

הסיפורים האישיים, יש בכוחם ליצור תחושות הדדיות חיוביות ואמפיתיה. ההקשבה ההדדית והאמפיתיה ההדדית הנוצרות בתגובה לסיפורים האישיים, סוללות את הדרך להקשבה אמפתית לנרטיב הקולקטיבי של הצד השני.

(על פי: ג' סלומון, דיאלוג של שלום בעיתות של קונפליקט).

דף צפייה 5:

מעקב אחר תהליך אישי שעוברות הדמויות

הסרט בנוי כך שהוא מציג את התהליך האישי שהדמויות עוברות. בחרו אחת מהדמויות ותארו את השלבים שהדמות עוברת במהלך הסרט. צטטו אמירות שונות של הדמות:

1. אמירות המבטאות שיח אתנוצנטרי ללא התייחסות לאחר.
  2. אמירות המבטאות האשמה והתנצחות.
  3. אמירות המבטאות התחלה של הקשבה לאחר.
  4. אמירות המבטאות הקשבה ודיאלוג.
- הערה: אפשר שכל חבר/ה בקבוצה יתמקדו בדמות אחרת.

תזכורת:

בשיח בין שני צדדים המצויים בעימות ניתן לזהות כמה שלבי התפתחות עיקריים:

1. שיח אתנוצנטרי - כל חברה מתמקדת בצד שלה, ללא התייחסות לחברה האחרת.
2. האשמה והתנצחות.
3. התחלת ההקשבה לאחר.
4. הרגע הדיאלוגי.

דף צפייה 6:

רגשות חיוביים ותקווה

- צפו בסרט ורשמו לעצמכם אילו רגשות חיוביים, כמו אמפתיה והבנה, אמון ותקווה, מופיעים בסרט, ומי מבטא אותם.

זכרו: יש בכוחם של סיפורים אישיים ליצור תחושות הדדיות חיוביות ואמפתיה. ההקשבה ההדדית והאמפתיה ההדדית, הנוצרות בתגובה לסיפורים האישיים, סוללות את הדרך להקשבה אמפתית לנרטיב הקולקטיבי - הסיפור של הצד השני.

האמפתיה נוצרת ברגע הדיאלוגי, ומשמעותו: רגע של הבנה רגשית וקוגניטיבית (שכלית), שבו יש מפגש אמיתי של שונים הנותנים לגיטימציה זה לנרטיב של זה.

סיפוריהם של בסאם ורמי

לפני הצפייה בסרטונים, שאלו את התלמידים:

- האם סיפור חייהם של הפלסטינים מופיע בתקשורת הישראלית?
- מהו לדעתכם הקשר בין ההיכרות והחשיפה שלנו לסיפורם של פלסטינים לבין המאפיינים של סכסוך בלתי נשלט?

<http://video.cet.ac.il/VideoPlayerHTML5.aspx?xmlConfigPath=civic/2015/mishpahot/basam.xml> : "סיפורו של בסאם"

שאלו את התלמידים:

- מה היה קשה לכם לשמוע בזמן הצפייה בסרטון?
- מה הפתיע אתכם?
- אילו חלקים בסרטון משאירים, לדעתכם, פתח לתקווה?
- מה דעתכם, האם חשוב לצפות בסרטונים המציגים את סיפורם של פלסטינים? מדוע?

<http://video.cet.ac.il/VideoPlayerHTML5.aspx?xmlConfigPath=civic/2015/mishpahot/rami.xml> : "סיפורו של רמי"

שאלו את התלמידים:

- השוו את הסיפורים של בסאם ורמי - מה דומה? ומה שונה?
- מה היה קשה לכם לשמוע בסיפורים האלה?
- מה הפתיע אתכם?
- אילו חלקים בסרטון משאירים, לדעתכם, פתח לתקווה?

הזכירו לתלמידים: יש בכוחם של סיפורים אישיים ליצור תחושות הדדיות חיוביות ואמפתיה. ההקשבה ההדדית והאמפתיה ההדדית, הנוצרות בתגובה לסיפורים האישיים, סוללות את הדרך להקשבה אמפתית לנרטיב הקולקטיבי - הסיפור של הצד השני. המטרה היא לתת לגיטימציה לנקודת הראות ולנרטיב הקולקטיבי של הצד השני: לראות שלצד השני יש היסטוריה ואמונות, זהות ורצונות שהם לגיטימיים. אף כי אין כל הכרח להסכים עמם. זכרו: אם אני מבין משהו זה לא אומר שאני צריך להסכים אתו.

אפשר לעורר אמפתיה והבנה באמצעות כניסה לנעליהם של האחרים ומשחק תפקידים.

שאלו את התלמידים:

- האם משהו יכול לתאר מריבה שהיה מעורב בה ולנסות לתאר אותה מנקודת מבטו של הצד השני?
- מה דעתכם, אם הייתם נכנסים לנעליו של הצד השני בזמן הריב, איך זה היה משפיע על הסכסוך?

צפו בסרטונים - "רמי מספר את סיפורו של בסאם":

http://video.cet.ac.il/VideoPlayerHTML5.aspx?xmlConfigPath=civic/2015/mishpahot/basamrami_pic2.xml

"בסאם מציג את סיפורו של רמי":

http://video.cet.ac.il/VideoPlayerHTML5.aspx?xmlConfigPath=civic/2015/mishpahot/basamrami_pic1.xml

שאלו את התלמידים:

- מה הרגשתם בזמן הצפייה בסרטונים?
- מה דעתכם, האם קל להיכנס לנעליו של האחר? מדוע?
- האם יש מצבים שבהם קשה יותר להיכנס לנעליו של האחר, ומצבים שבהם זה קל יותר? מה לדעתכם רמי מרגיש בזמן שבסאם מספר את סיפורו? ומה בסאם מרגיש בזמן שרמי מציג את הסיפור שלו? הסבירו.

הזכירו - בשיח בין שני צדדים המצויים בעימות ניתן לזהות כמה שלבי התפתחות עיקריים:

- א. שיח אתנוצנטרי, שבו כל צד מתחפר בעמדה שלו בלא להתייחס לאחר.
- ב. האשמה והתנצחות.
- ג. התחלת ההקשבה לאחר.
- ד. הרגע הדיאלוגי - שלב שבו נוצרת אמפתיה, ומשמעותו: רגע של הבנה רגשית וקוגניטיבית (שכלית), שבו יש מפגש אמתי של שונים הנותנים לגיטימציה זה לנרטיב של זה.

הגישה הנרטיבית - היכרות עם נקודות המבט השונות

הרקע

פעילות זאת עוסקת בקטעים שנחתכו מתוך הסרט. הקטעים מדגימים את הגישה הנרטיבית ואת היכולת להיכנס לנעליו של האחר. לתלמידים תהיה אפשרות להתעמק בדמויות ולנסות להבין את נקודת המבט שלהן. הבנה אינה דורשת הסכמה או שינוי עמדות.

חלקו לתלמידים את דף ההסבר לגישה הנרטיבית.

כאשר מתנהל סכסוך מתמשך בין חברות, קשה לצדדים להקשיב זה לזה ולהבין את הנרטיב - הסיפור - של החברה האחרת. במקרים כאלה אפשר להיעזר בגישה הנרטיבית. המודל הנרטיבי, מודל "סיפורי החיים", עלה בין השנים 1990-2000 ובין מפתחיו העיקריים היה פרופ' דן בראון ז"ל מאוניברסיטת באר שבע. גישה זאת מבוססת על הסיפור האישי שכל משתתף ומשתתפת מספרים - סיפור משפחתם, חוויותיהם בהקשר של הקונפליקט, דעותיהם, פחדיהם ועוד אלמנטים אישיים, באופן גלוי וכן. בדרך זאת ניתן לראות שלצד האחר יש היסטוריה ואמונות, זהות ורצונות שהם לגיטימיים, אף כי אין כל הכרח להסכים עמם. **שימו לב:** אם אני מבין מישהו זה לא אומר שאני צריך להסכים אתו.

המטרה היא להקשיב, להכיר ולתת לגיטימציה לכך שלקולקטיב האחר יש נרטיב משלו. **האמצעי** להשיג את המטרה הוא הסיפורים האישיים, שמעוררים אמפתיה והזדהות.

הסיפורים האישיים, יש בכוחם ליצור תחושות הדדיות חיוביות ואמפתיה. ההקשבה ההדדית והאמפתיה ההדדית, הנוצרות בתגובה לסיפורים האישיים, סוללות את הדרך להקשבה אמפתית לנרטיב הקולקטיבי - הסיפור של הצד האחר.⁸

בשיח בין שני צדדים המצויים בעימות אפשר לזהות כמה שלבי התפתחות עיקריים:
א. שיח אתנוצנטרי, שבו כל צד מתחפר בעמדה שלו בלא להתייחס לצד האחר.
ב. האשמה והתנצחות.

ג. התחלת ההקשבה לאחר.

ד. הרגע הדיאלוגי:⁹ שלב שבו נוצרת אמפתיה, ומשמעותו: רגע של הבנה רגשית וקוגניטיבית (שכלית), שבו יש מפגש אמתי של שונים הנותנים לגיטימציה זה לנרטיב של זה.

שלב א

בקשו מהתלמידים לעיין בדף לפני הצפייה בסרטונים. חלקו את הכיתה לשני חלקים, ובקשו מכל צד לנסות להיכנס לנעליו של אחת הדמויות.

שימו לב: מומלץ להראות את כל הסרטונים, אך ניתן גם לבחור בסרט אחד המדגים את הגישה הנרטיבית, ובסרט אחד המדגים את הרגע הדיאלוגי.

שלב ב: צפייה בסרטים

1. האקדח

http://video.cet.ac.il/VideoPlayer.aspx?xmlConfigPath=Civic/2015/2_Panim_LeSipur/Two_Sides_1.xml

קבוצה 1 תנסה להיכנס לנעליו של אהד. פנו אל התלמידים:

■ נסו להיכנס לנעליו של אהד. חשבו, למשל, מה הוא מרגיש, מה הוא חושב, מה האקדח מסמל עבורו, מה מסמלת עבורו הכאפייה, וכתבו את תשובתכם.

קבוצה 2 תנסה להיכנס לנעליו של תאמר. פנו אל התלמידים:

■ נסו להיכנס לנעליו של תאמר. חשבו, למשל, מה הוא מרגיש, מה הוא חושב, ומה האקדח מסמל עבורו, כתבו את תשובתכם.

⁸ עפ"י ג' סלומון, דיאלוג של שלום בעיתות של קונפליקט.

⁹ שושנה שטיינברג, 2002.

2. לוחם או מחבל

http://video.cet.ac.il/VideoPlayer.aspx?xmlConfigPath=Civic/2015/2_Panim_LeSipur/Two_Sides_2.xml

קבוצה מספר 1 תנסה להיכנס לנעליהם של הישראלים. פנו אל התלמידים:

- נסו להיכנס לנעליהם של היהודים. חשבו, למשל, מה הם מרגישים ומה הם חושבים על חיילי צה"ל, ומה הם מרגישים וחושבים על הפלסטינים, וכתבו את תשובתכם.

קבוצה מספר 2 תנסה להיכנס לנעליהם של הפלסטינים. פנו אל התלמידים:

- נסו להיכנס לנעליהם של הפלסטינים. חשבו, למשל, מה הם מרגישים ומה הם חושבים על חיילי צה"ל, ומה הם מרגישים וחושבים על הפלסטינים, וכתבו את תשובתכם.
- מומלץ להחליף בין הצדדים, כך שמי שהיה קודם פלסטיני יהיה כעת יהודי, ולהיפך.

3. כאפייה

http://video.cet.ac.il/VideoPlayer.aspx?xmlConfigPath=Civic/2015/2_Panim_LeSipur/Two_Sides_3.xml

קבוצה מספר 1 תנסה להיכנס לנעליהם של הישראלים. פנו אל התלמידים:

- נסו להיכנס לנעליהם של היהודים. חשבו, למשל, מה הם מרגישים, מה הם חושבים, ומה הכאפייה מסמלת עבורם, וכתבו את התשובה שלכם.

קבוצה מספר 2 תנסה להיכנס לנעליהם של הפלסטינים. פנו אל התלמידים:

- נסו להיכנס לנעליהם של הפלסטינים. חשבו, למשל, מה הם מרגישים, מה הם חושבים, ומה הכאפייה מסמלת עבורם, וכתבו את התשובה שלכם.

מומלץ להחליף בין הצדדים, כך מי שהיה קודם פלסטיני יהיה כעת יהודי, ולהפך.

4. הרגע הדיאלוגי

הנחו את התלמידים לצפות בשני הסרטונים האלה:

http://video.cet.ac.il/VideoPlayer.aspx?xmlConfigPath=Civic/2015/2_Panim_LeSipur/Two_Sides_4.xml

http://video.cet.ac.il/VideoPlayer.aspx?xmlConfigPath=Civic/2015/2_Panim_LeSipur/Two_Sides_5.xml

בקשו מהתלמידים לכתוב אם לדעתם הסרטונים מבטאים רגע דיאלוגי, ולהסביר מדוע הם חושבים כך.

שלב ג: דיון במליאה

בקשו מכל קבוצה להציג את הזווית שלה.

שאלו את התלמידים:

- האם אתם והחברים שלכם הצלחתם להיכנס לנעליו של האחר?
- האם היה לכם קל או קשה להיכנס לנעליים של הדמויות השונות? מדוע?
- מה הרגשתם במהלך התרגול?
- מה דעתכם, האם להבין מישהו זה גם אומר שצריך להסכים אתו?
- האם ואילו יתרונות יש בהקשבה וניסיון להיכנס לנעליו של האחר?

גם אנחנו יכולים לשנות

הרעיון

לאחר שהתלמידים עסקו בהיבטים הקוגניטיביים והרגשיים של הסכסוך וצפו בסרט **שני פנים לסיפור**, אין להם מה לעשות עם העמדות והמושגים החדשים שנלמדו. לכן אנו מציעים פעילות שתרגם את המושגים והרגשות החדשים שנלמדו לפעולה בשטח וליצירת דפוס התנהגות חיוביים ויציבים לאורך זמן.¹⁰

המטרות

- לסכם את הפעילות בהרגשה שיש מה לעשות וש אפשר להשפיע.
- לקדם אצל התלמידים מעורבות חברתית ואזרחות פעילה.

משך הפעילות: שני שיעורים

שלב א: דיון מקדים (10 דקות)

מומלץ להזכיר לתלמידים את השיעורים הקודמים ואת הצפייה בסרט "שני פנים לסיפור".

הסבירו לתלמידים: היום נסכם את הפעילות ונחשוב על דרכים שונות להבנה ולהקשבה בין הצדדים. כמובן שאיננו יכולים לסיים את הסכסוך, וזה גם לא תפקידנו, אבל נוכל לחשוב על דרכים יצירתיות וחדשניות להפחית את רמות הפחד, השנאה והכעס מצד אחד, ואולי גם לקדם הבנה והקשבה לאנשים בצד האחר.

התחלקו לצוותי עבודה. כל צוות יהיה אחראי על תחום עשייה אחר ויציע הצעות משלו לשינוי.

שלב ב: עבודה בקבוצות (30 דקות)

חלקו את הכיתה לקבוצות של 5-6 תלמידים. כל קבוצה תקבל דרך פעולה בתחום אחר, ותציע הצעות לעשייה ולהשפעה על המתרחש.

שלב ג: הצגת התוצרים במליאה (30 דקות)

כל קבוצה תציג את התוצר שלה לפני מליאת הכיתה.

שלב ד: סיכום (10 דקות)

- מה למדתם מהפעילות? ומה אתם לוקחים אתכם מהפעילות?

---

¹⁰ Rosen, Y., & Perkins, D. (2013). Shallow Roots Require Constant Watering: The Challenge of Sustained Impact in Educational Programs. *International Journal of Higher Education*, 2(4), 91–100. doi:10.5430/ijhe.v2n4p91

קבוצה 1: קבוצת תקשורת המונים

רוב המידע שמגיע אלינו על הצד האחר מגיע מהתקשורת. לתקשורת יש כוח רב ויכולת להשפיע על היחסים עם הצד האחר.

שאלות הכנה:

1. איזה מידע מגיע אלינו בדרך כלל מהתקשורת על הצד האחר?
2. האם התקשורת מציגה את התמונה המלאה? אילו חלקים היא מבליטה?
3. איך המידע הזה משפיע על רגשות כמו פחד, שנאה וכעס?
4. מה לדעתכם אפשר לעשות כדי להפחית רגשות שליליים ולעורר רגשות חיוביים יותר בין הצדדים?

התייחסו, למשל, לנקודות האלה:

- באילו אמצעי תקשורת תשתמשו.
- מה תפרסמו באמצעי התקשורת.
- את מי תפרסמו.
- מיהו קהל היעד.
- איך תדעו שהצלחתם והמסר עבר.

קבוצה 2: קבוצת סדרות הטלוויזיה והקולנוע

חלק מהמידע שמגיע אלינו על הצד השני מגיע מסדרות טלוויזיה ומסרטי קולנוע. לטלוויזיה ולקולנוע יש כוח רב ויכולת להשפיע על אופי היחסים עם הצד השני. כמו, לדוגמה, הסרט **שני פנים לסיפור**.

שאלות הכנה:

1. איזה מידע על הצד השני מגיע אלינו בדרך כלל מסדרות טלוויזיה ומסרטי קולנוע?
2. האם צפיתם בסרטים נוספים או בסדרות טלוויזיה שבהם הכרתם את הצד האחר? ספרו על כך.
3. איך תכניות טלוויזיה וסרטים יכולים להשפיע על רגשות כמו פחד, שנאה וכעס? הסבירו.
4. מה לדעתכם אפשר לעשות כדי לצמצם רגשות שליליים ולעורר רגשות חיוביים יותר בין הצדדים?
5. תכננו סדרת טלוויזיה או סרט המציגים את הצד היריב בדרך שתעזור לציבור להכיר אותו ולראות צדדים שונים ונוספים, שהוא אינו מכיר. התייחסו, למשל, לנקודות האלה:

- באיזו מדיה בחרתם.
- מהו התוכן שתציגו.
- מהי העלילה של הסדרה או הסרט.
- את מי תציגו בסדרה או בסרט.
- מי קהל היעד.
- איך תדעו שהצלחתם.

קבוצה 3: קבוצת מפגשים

החברה הישראלית והחברה הפלסטינית (בניגוד לערבים הישראלים, שהם אזרחי המדינה ואנחנו נפגשים איתם ברכבת, בבתי חולים, באוניברסיטות ובקניונים), מופרדות לגמרי ואין מפגשים בין הצדדים. קשה להכיר ולהיפגש כשיש גבולות ומחסומים.

הקבוצה שלכם תתכנן מפגש וירטואלי. התייחסו, למשל, לנקודות האלה:

- מהי מטרת המפגש הווירטואלי.
- באיזו שפה הצדדים ידברו.
- באמצעות איזה כלי הם ידברו.
- מה יהיו נושאי השיחה.
- איך תדאגו למנוע הסתה או אלימות בין הצדדים.
- אילו כללים יהיו לדיון.

קבוצה 4: קבוצת חינוך

אחת הדרכים שנודעת להן השפעה רבה ביותר על התפיסות בין יריבים היא דרך החינוך. במקרים רבים זהו המוסד היחיד שיכול להשפיע ולשנות, מכיוון שזוהי מערכת שמגיעה לכל בני הדור הצעיר.

שאלות הכנה:

1. האם לפני התכנית הזאת למדתם על הסכסוך ועל השפעותיו?
2. האם לדעתכם יש לתכנית כזאת השפעה?
3. מה הייתם משפרים בתכנית? ומה הייתם עושים אחרת?
4. האם לדעתכם רוב התלמידים לומדים על הסכסוך, על השפעותיו ועל האפשרויות לפתרון?
5. הציעו תכנית משלכם שעוסקת בחינוך לשלום. התייחסו, למשל, לנקודות האלה:
  - מה יהיו התכנים.
  - באילו אמצעים תגישו אותם (טקסטים, סרטונים, תמונות וכו').
  - איך תפעילו את התלמידים (עבודה בקבוצות, חקר בכיתה או מחוץ לכיתה, וכו').
  - מיהו קהל היעד.
  - איך תדעו שהצלחתם.